

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВОЛИНСЬКИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ

Кривов'язюк І.В., Цимбалюк І.О.

**МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ
КОНКУРЕНТНИХ ВІДНОСИН
НА РЕГІОНАЛЬНИХ
СИРОВИННИХ РИНКАХ**

МОНОГРАФІЯ

Схвалено до друку Вченою радою Луцького національного
технічного університету

ЛУЦЬК
РВВ ЛНТУ

2009

УДК 332.025.12.009.12

ББК 65.298 я 7

К 82

У монографії розглянуто теоретичні, методологічні та практичні аспекти регулювання конкурентних відносин на регіональних сировинних ринках. Особливу увагу приділено вивченню і подальшому урізноманітненню напрямків регулювання конкурентних відносин на ринку молока для промислової переробки.

Робота розрахована на наукових працівників, викладачів вищих навчальних закладів, спеціалістів у галузі регіональної економіки, широке коло читачів.

Під науковою редакцією доктора економічних наук, професора, академіка НАН України Бойка Є.І.

Рецензенти:

Топіха В.І., доктор економічних наук, професор;

Васильчак С.В., доктор економічних наук, професор;

Павлов В.І., доктор економічних наук, професор;

Вахович І.М., доктор економічних наук.

Кривов'язюк І.В., Цимбалюк І.О.

К-82 **Механізм регулювання конкурентних відносин на регіональних сировинних ринках: Монографія.** – Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2009. – 215 с.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ВІДНОСИН НА РЕГІОНАЛЬНИХ СИРОВИННИХ РИНКАХ	7
1.1. Сутнісна характеристика конкурентних відносин на регіональних ринках і механізм їх регулювання	8
1.2. Методологія оцінки ефективності конкурентних відносин на регіональних сировинних ринках	36
1.3. Досвід державного регулювання конкурентних відносин: національна та закордонна практика	51
РОЗДІЛ II. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РИНКУ МОЛОКА ДЛЯ ПРОМИСЛОВОЇ ПЕРЕРОБКИ (НА МАТЕРІАЛАХ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)	64
2.1. Загальна характеристика конкурентного середовища на регіональному ринку молока для промислової переробки	65
2.2. Оцінка економічної конкуренції на регіональному ринку молока для промислової переробки	85
2.3. Оцінка дієвості конкурентних відносин на регіональному ринку	101
РОЗДІЛ III. НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ВІДНОСИН НА РЕГІОНАЛЬНИХ СИРОВИННИХ РИНКАХ	116
3.1. Прогнозування розвитку конкурентного середовища на сировинних ринках	117
3.2. Стратегія розвитку інституційної сфери регулювання конкурентних відносин	129
3.3. Вдосконалення регулювання конкурентних відносин на сировинних ринках на регіональному рівні	146
3.4. Розвиток державної сфери регулювання конкурентних відносин	160
ВИСНОВКИ	172
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	176
ДОДАТКИ	190

ВСТУП

Сучасна ринкова економіка є складним організмом, елементи якого, функціонуючи, вступають у взаємодію один з одним на основі розгалуженої системи правових норм і об'єднуються поняттям ринок. Вона немислима без створення сприятливих умов розвитку здорової конкуренції, забезпечення якої вимагає постійної наполегливої роботи щодо запобігання порушень конкурентного законодавства, в першу чергу, з боку природних монополій та в аграрному секторі економіки, здійснення заходів щодо моніторингу соціально-економічних наслідків демонополізації соціально важливих ринків.

Нині, на етапі розвитку ринкової економіки, важливо визнати ту обставину, що теоретичні і практичні аспекти методології, методики і напрямів у плані розбудови механізму регулювання конкурентних відносин на регіональних ринках України значною мірою зорієнтовані на розв'язання лише окремих локальних проблем. При цьому нерідко такі проблеми розв'язуються без необхідного наукового обґрунтування, тому без належного опрацювання механізму регулювання конкурентних відносин немає сенсу говорити про становлення і розвиток регіональних ринків, що є підвалинами розвитку усєї економіки України. Якщо у сфері економіки відсутні заходи протидії проявам монополізму, регіональний ринок занепадає. За таких умов часто не ставиться завдання належного обґрунтування формування механізму регулювання конкурентних відносин в масштабах цілих галузей, а оцінка таких явищ переважно здійснюється лише в межах окремих товарів.

Все це означає, що дана проблема має тісний зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями, а також те, що побудова механізму регулювання конкурентних відносин знаходиться на стартовому етапі.

Природа монополізму та конкуренції, вивчення механізмів її регулювання, формування конкурентного середовища на регіональних ринках привертала увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених. Зокрема, проблеми конкуренції та

конкурентних ринків висвітлено у роботах Дж.М.Кейнса, А.Маршалла, М.Портера, А.Сміта. В працях Дж.Робінсона, Е.Чемберліна було закладено основи теорії недосконалої конкуренції. Класична модель просторової конкуренції була введена Х.Хотеллінгом. Проблеми формування конкурентного середовища на регіональних ринках досліджували А.Леш, У.Рейлі, Н.Девлетоглоу, С.Авдашева, А.Новоселов, Н.Розанова та інші.

Проблемам функціонування господарських систем в сучасних умовах присвячені праці Дж.Деніелса, Е.Долана, Дж.Каттана, К.Макконела, Х.Рандака, Дж.Сакса, П.Самуельсона.

Теоретичні засади формування конкурентних відносин на різних ринках представлені доробками Л.Абалкіна, В.Абрамова, П.Беленького, Є.Бойка, З.Борисенко, С.Васильчак, Д.Гладких, І.Дахно, М.Єрмошенка, Я.Жаліло, Н.Жуковської, М.Козоріз, О.Костусєва, А.Мельник, Н.Мікули, С.Нікітіна, В.Павлова, Ж.Поплавської, І.Стародубровської, В.Топіхи, Ю.Юданова та ін.

Проте, недостатня конкретизація в економічній літературі питання впливу державної та інституційної сфер регулювання на ефективність функціонування регіональних сировинних ринків вимагає уточнення їх змісту та потребує подальшого дослідження.

Особливої уваги вимагає дана проблема на стратегічно важливих ринках, яким, зокрема, є ринок молока для промислової переробки. Забезпечення умов ефективного застосування тих чи інших регуляторних заходів на даних ринках повинне займати пріоритетне місце у здійсненні внутрішньої стратегії уряду, оскільки від стану ринку молока для промислової переробки і від ефективності його функціонування залежить продовольча і економічна безпека держави.

Необхідність створення ефективного конкурентного середовища, визначення факторів та забезпечення дотримання основних принципів здорової конкуренції на регіональних сировинних ринках, запобігання виникненню монополізму в усіх його проявах – усе це в комплексі зумовило актуальність проведеного дослідження та його науково-прикладне значення.

Книга розрахована на наукових працівників, викладачів вищих навчальних закладів, керівників і спеціалістів органів державного та регіонального управління, місцевого самоврядування, всіх, хто цікавиться питаннями розвитку конкурентного середовища на регіональних ринках.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ВІДНОСИН НА РЕГІОНАЛЬНИХ СИРОВИННИХ РИНКАХ

1.1. Сутнісна характеристика конкурентних відносин на регіональних ринках і механізм їх регулювання

На сучасному етапі розвитку національної економіки, в період розвитку ринкових відносин, виникає ціла множина проблем функціонування ринку на регіональному рівні, які вимагають глибинного теоретичного обґрунтування та практичного застосування. Складність їх розв'язання полягає у тому, що за низкою важливих теоретичних положень розвитку регіональних ринків вітчизняні дослідження лише розпочинаються, а зарубіжний досвід ще не достатньо вивчений та вимагає спеціальних досліджень.

Необхідність вивчення функціонування та регулювання регіональних ринків обумовлена також гнучкістю та швидкою зміною умов ринкового середовища, що вимагає в свою чергу детального аналізу, оцінки та діагностування економіки регіонів, а також основних закономірностей формування та розвитку регіональних ринків й ринкової інфраструктури.

Підхід до національного ринку як до системи регіональних ринків припускає зміну поглядів на регіони як території в межах адміністративних кордонів. Адміністративні кордони в реальному житті не співпадають з економічними, що обумовлено територіальною організацією ринкових процесів і міжрегіональних економічних зв'язків. Цей феномен отримав назву "регіоналізм загального ринку" [165].

Саме це й викликає необхідність у формуванні нових підходів щодо формування ринкової системи на регіональному рівні, нових методах її економічного регулювання.

Регіональний ринок, як зазначає А.Новоселов, являє собою територіальну організацію сфери обігу, де відбувається погодження інтересів виробників і споживачів, тобто учасників ринкових відносин. Регіональний ринок російський вчений пропонує розглядати з позицій процесу відтворення, в якому тісно переплітаються багаточисленні взаємодії суб'єктів регіональної економіки, якими виступають виробники та

споживачі різноманітних видів товарів і послуг [95, с.115].

Такий підхід до трактування регіональних ринків вимагає ґрунтовного дослідження таких проблемних питань, як регіональні ринкові відносини, конкурентне середовище регіональних ринків, умови формування ефективних внутрішньорегіональних і межрегіональних зв'язків, розвиток ринкової інфраструктури регіону, регіональні фактори впливу на місткість регіональних ринків різної типології, економічні механізми взаємодії суб'єктів регіональних ринкових відносин.

В умовах глобалізації, інтернаціоналізації та інтеграції процесів господарського життя особливе місце відведено дослідженням, що пов'язані із формуванням і розвитком стратегічно важливих сировинних ринків регіональних економік, адже тут виникає конкурентна перевага тої чи іншої галузі в порівнянні з іншими, суб'єктів господарювання одного регіону в порівнянні з суб'єктами господарювання інших регіонів.

Як показує статистична інформація, дані досліджень провідних вчених України, траєкторію розвитку української економіки на найближчі 10-15 років будуть визначати такі основні групи факторів:

- зростання залежності від Росії в поставках енергоносіїв;
- демографічні процеси, включаючи скорочення тривалості життя чоловіків та зростання захворюваності населення в цілому;
- зміни в ресурсній базі економіки, пов'язані із вичерпанням деяких видів ресурсів;
- інтеграційні процеси, залежність економіки України від обраних векторів співробітництва;
- розвиток процесу глобалізації, що послідовно охоплює сфери виробництва, обігу та споживання.

Джерелами можливих локальних криз при збереженні сучасних тенденцій розвитку можуть стати:

- поглиблення негативних демографічних тенденцій;
- можливе посилення негативних процесів в соціальній сфері;
- якісні зміни умов конкуренції на внутрішніх ринках, що викликані процесами глобалізації в сфері обігу та спожив-

вання, а також формування єдиного інформаційного простору. Крім того, прискорення темпів науково-технічного прогресу буде сприяти формуванню принципово нових товарних ринків;

— необхідність модернізації виробничо-технологічної бази деяких галузей економіки (в першу чергу, сільського господарства). Це призведе до перерозподілу ресурсів в економіці, що, в свою чергу, спровокує виникнення нових кризових зон;

— вичерпання технологічних розробок в ряді високотехнологічних галузей економіки, що може призвести до втрати існуючих позицій на зовнішніх ринках високотехнологічних товарів.

Існують такі проблеми в економіці України:

1. Дефіцит ресурсів для модернізації виробництва і технологічного розвитку, спричинений неплатоспроможністю вітчизняних підприємств (34,2% неплатоспроможних підприємств) [141, с. 60].

2. Технічне та технологічне відставання, спричинене низьким фінансуванням підприємств науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок (частка промислових підприємств, що впроваджують інновації, становить 0,697% від загальної кількості) [141, с. 337].

3. Низька конкурентоспроможність вітчизняної продукції та підприємств (частка підприємств, які експортують свою продукцію, становить 1,177% від загальної кількості) [141, с. 314].

4. Низька інвестиційна привабливість вітчизняних підприємств (частка коштів іноземних інвесторів в загальній сумі інвестицій в основний капітал становить 5%) [141, с. 205].

Дані проблеми, як бачимо, повинні викликати особливу увагу до розвитку сировинних ринків, регулювання конкурентного середовища, підвищення ефективності господарювання, здійснення змін в процесі регулювання ринкових взаємовідносин суб'єктів господарювання.

В сучасних умовах ринкових відносин особливого значення набуває проблема розвитку ринків на регіональному рівні. До основних аспектів формування ринкових відносин

слід віднести вдосконалення конкурентного середовища, що в свою чергу потребує глибокого вивчення та теоретичного обґрунтування основних сил і факторів формування регіональних ринків та ринкової інфраструктури. Конкурентне середовище регіональних ринків являє собою сукупність ринкових сил і факторів, що визначають діяльність господарюючих на ньому суб'єктів. Нині ключовою задачею є ефективне використання механізму регулювання конкурентних відносин та сприяння розвитку ефективного конкурентного середовища як на окремих товарних ринках, так і в масштабах регіональних економік.

Проблема підвищення ефективності функціонування регіональних ринків шляхом формування та розвитку конкурентного середовища потребує більш глибокого дослідження не лише поняття “конкуренція”, але й похідного від нього “конкурентні відносини”, а також “механізм регулювання конкурентних відносин”.

Невід'ємною складовою ринкової економіки, що відіграє значну роль у розвитку економічної системи, мотивує підприємців спрямовувати всі можливості та здібності на зміцнення конкурентоспроможності своїх підприємств, є конкуренція. Згідно з твердженням відомого англійського економіста Ф.Хайека “...більша частина досягнутих людством благ отримана шляхом конкуренції...” [149]. Тоді як формування ефективної конкуренції відбувається під впливом ряду факторів, зокрема ринкових, соціально-економічних та політичних, що постійно взаємодіють між собою і діють, часом, у протилежних напрямках на державному і регіональному рівнях. Тому регулювання та стабілізація економічної конкуренції є тією ключовою проблемою, на якій замикається багато інших.

Незаперечною є нагальна потреба у вивченні сутності та економічного змісту конкуренції, її рівня та інтенсивності, у визначенні принципів і ринкових факторів, що визначають механізм регулювання конкурентних відносин та забезпечення їх максимальної дієвості на соціально важливих ринках, якими є сировинні ринки.

Відомий економіст, засновник теоретичних поглядів на конкуренцію Адам Сміт розглядав конкуренцію як змагання між двома чи більше індивідуумами, метою якого є збут надлишкової продукції чи купівля товару, наявного в обмеженій кількості. Теорія “невидимої руки”, запропонована вченим, трактує конкуренцію як механізм, що врівноважує особисті інтереси окремих господарюючих суб’єктів та загальну ринкову економічну ефективність. Однак, на нашу думку, такий підхід не розглядав в достатній мірі важливості взаємозв’язків між окремими ринковими суб’єктами.

Значним внеском у розвиток теоретичних поглядів на конкуренцію є визначення М.Портером п’яти конкурентних сил – факторів, що визначають стан конкуренції в галузі [122, с.20]. Разом з тим у галузях зі значним контролем з боку держави, якими є, зокрема, сировинні ринки, вплив перелічених факторів значно послаблюється, що викликає потребу додаткових досліджень впливу державної сфери на регулювання конкурентних відносин.

Ще один підхід до трактування ринкової конкресії, згідно з яким значна увага на сировинних ринках має приділятися політиці формування ціни підприємств-товаровиробників, висуває А.Ю.Юданов. Вчений розглядає ринкову конкуренцію як боротьбу фірм за обмежений обсяг платоспроможного попиту споживачів, що ведеться на доступних їм сегментах ринку [164].

Значний інтерес для визначення економічного змісту поняття “конкуренція” становлять також праці українського науковця О.О.Костусева, який багато уваги приділяє питанням захисту ринку України від монополістичних проявів, розвитку економічної конкуренції, у тому числі на сировинних ринках [61; 62; 63; 64].

Існують й інші підходи до визначення змісту поняття “конкуренція” (табл.1.1).

Однак неможливо не помітити, що реальне конкурентне середовище в українській економіці істотно відрізняється від ідеальної моделі ринку і конкуренції. Нині, як ніколи, від науки вимагається роз’яснення суті і характеру конкурентних відносин, обґрунтування шляхів їх подальшого розвитку.

Таблиця 1.1

**Трактування поняття „конкуренція”
(узагальнено з [2; 77; 78; 121; 122; 149; 162; 164])**

Автор	Визначення
Найт Ф.	Визначає конкуренцію як ситуацію, в якій конкуруючих одиниць багато й вони незалежні
Макконелл К.Р., Брю С.Л.	Конкуренція – це наявність на ринку великої кількості незалежних покупців і продавців, можливість для покупців і продавців вільно виходити на ринок і залишити його
Зав’ялов П.С.	Конкуренція – це суперництво, змагання між товаровиробниками на ринку за більш вигідні умови виробництва і збуту товарів для отримання на цій основі максимально можливого прибутку
Спіріна М.	Конкуренція – це боротьба між суб’єктами господарювання економічної сфери за більш вигідні умови виробництва та продажу товарів, послуг
Шумпетер Й.	Визначає конкуренцію як креативну руйнацію, боротьбу старого з новим, з інноваціями
Фрідріх А. фон Хайек	Конкуренція – процес за допомогою якого люди одержують і передають знання
Портер М.	Конкуренція – динамічний процес, що розвивається, безупинно мінливий ландшафт, на якому з’являються нові товари, нові шляхи маркетингу, нові виробничі процеси й нові ринкові сегменти
Азоєв Г.Л.	Конкуренція – суперництво на якому-небудь терні між окремими юридичними або фізичними особами (конкурентами), зацікавленими в досягненні однієї й тієї ж мети
Юданов А.Ю.	Конкуренція – боротьба фірм за обмежений обсяг платоспроможного попиту споживачів, що ведеться ними на недоступних сегментах ринку
Фатхутдинов Р.А.	Конкуренція – процес управління своїми конкурентними перевагами для одержання перемог чи досягнення інших цілей у боротьбі з конкурентами за задоволення об’єктивних чи суб’єктивних потреб у рамках законодавства або у природних умовах

В.Т.Бусел економічні відносини тлумачить як стосунки, зв’язки, взаємини між суб’єктами господарювання [24, с.134].

С.В.Мочерний вважає, що економічні відносини – сукупність відносин між людьми в процесі виробництва матеріальних і духовних благ та їх привласнення в усіх сферах су-

пільного відтворення [92, с.471]. Водночас під економічними зв'язками він пропонує розуміти “взаємообумовленість існування економічних явищ і процесів та властивих їм економічних законів і суперечностей, розділених у просторі і часі” [92, с.474].

Конкурентні відносини слід розглядати як один із різновидів економічних відносин, в структурі яких можна виділити, наприклад, господарські, відносини у промисловості, виробничі відносини, фінансові відносини, юридичні відносини тощо.

Під конкурентними відносинами, як ми вважаємо, слід розуміти сукупність зв'язків між ринковими суб'єктами, які формуються під впливом розвитку конкурентного середовища у визначений момент часу в межах чітко визначеної території.

Таке поняття дозволяє чітко виділити, по-перше, суб'єктну структуру учасників взаємовідносин, по-друге, регіональний характер ринкових відносин, по-третє, визначити вплив ефективності здійснюваних взаємостосунків на конкурентне середовище, по-четверте, економічні механізми взаємодії суб'єктів регіональних ринкових відносин. Сукупність цих ознак й визначає ефективність конкурентних відносин.

Конкуренція може стосуватись усіх сфер життя, та у роботі досліджено конкуренцію як боротьбу, що ведеться в межах ринкового середовища економічними суб'єктами. В такому випадку поняття “конкуренція” слід уточнити як “економічна конкуренція”, які, на нашу думку, є тотожними.

Конкурентне право тлумачить економічну конкуренцію (конкуренцію) як змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість обирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку [57, с. 45]. Боротьба між ринковими суб'єктами виникає як наслідок попередньої взаємодії між ними, що дозволяє розгортати на ринку певну діяльність і вести боротьбу за досягнення переваг.

Проаналізувавши різні підходи до визначення конкуренції, можна звести їх до трьох груп:

Перша група визначень тлумачить конкуренцію як боротьбу за кращі ринкові умови, рідкісні економічні блага, споживачів.

Друга – під конкуренцією розуміє стан ринку, можливість впливу на ціну як з боку виробників так і споживачів, що в свою чергу визначає ту чи іншу ринкову структуру.

Третя – тлумачить конкуренцію як суперництво застарілого з інноваціями; розглядає роль, яку конкуренція відіграє в економіці, забезпечуючи виконання порівняльної та селективної функцій.

Саме третій підхід до трактування конкуренції, на нашу думку, найбільш повно відповідає стратегічним завданням розвитку економіки України, відображає природу економічного прогресу.

Таким чином, ми вважаємо за доцільне сформулювати інтегроване визначення поняття **“економічна конкуренція”** – це взаємодія ринкових суб’єктів, зацікавлених у досягненні рівнозначної мети, наслідком якої є процес відбору кращих фірм, що за умови виробництва функціонально однакової з конкурентами продукції спроможні забезпечити вищу якість та нижчу ціну, що в свою чергу можливе шляхом постійного вдосконалення та впровадження інновацій.

Протягом розвитку економічної теорії конкуренція набувала різних відтінків і характеру. В сучасній економічній науці розрізняють такі види конкуренції, як досконала (чиста) та недосконала (монополістична та олігополістична). Монополія є кардинально протилежним явищем відносно досконалої конкуренції, що характеризується абсолютною відсутністю суперництва між господарюючими суб’єктами. Загалом існуючі моделі ринкової конкуренції можна звести до наступної схеми (рис. 1.1).

Конкурентні відносини на ринку можуть формуватись по-різному. Так, щоб забезпечити ефективне функціонування економічної конкуренції, ринкова структура повинна бути максимально наближена до умов досконалої конкуренції.

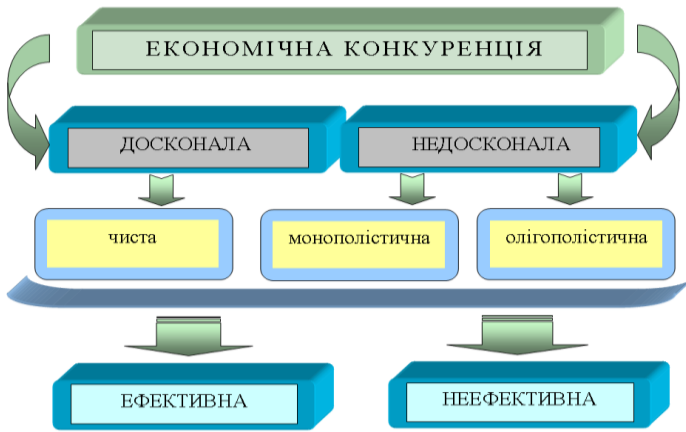

Рис. 1.1. Види економічної конкуренції

Модель досконалої конкуренції за А.Смітом характеризувалась великою кількістю підприємств, що реалізують стандартизовану продукцію, відсутністю контролю над цінами та бар'єрів проникнення в галузь. У праці “Економічна теорія недосконалої конкуренції” Дж. В. Робінсон окреслює досконалу конкуренцію наступним чином: “Досконала конкуренція функціонує тоді, коли попит на товар кожного виробника абсолютно еластичний. Звідси висновок, по-перше, на ринку існує значна кількість подавців і обсяг виробництва кожного з них становить досить малу частку від загального випуску даної продукції; по-друге, усі покупці даної продукції знаходяться в рівних умовах щодо можливості вибрати між продавцями-конкурентами, так що на ринку переважають відносини досконалої конкуренції.” [133, с. 55].

Слід визначити основні принципи конкурентних відносин за умов досконалої (чистої) конкуренції:

- принцип наявності великої кількості ринкових суб'єктів продавців і покупців;
- принцип відсутності суттєвого впливу на ринкову ціну і обсяг пропозиції з боку ринкових суб'єктів;
- принцип однорідності ринкової продукції;
- принцип відсутності бар'єрів для входу-виходу на

даний ринок у довгостроковому періоді;

— принцип наявності досконалої інформації про ціну, кількість продукту, витрати і попит на ринку;

— принцип відсутності штучних обмежень попиту, позиції чи ціни та мобільності змінних факторів виробництва.

На основі наведених принципів слід визначити, що за існування чистої конкуренції жодна з фірм не може впливати на ринкову ситуацію.

Недосконала модель конкуренції може бути класифікована як монополістична (змагання відбувається між багатьма фірмами, що виробляють диференційовану продукцію) та олігополістична (коли на ринку існує кілька великих фірм). В умовах недосконалої конкуренції боротьба ведеться між малими і середніми фірмами за захоплення ринків збуту, сировини, енергії, за володіння інтелектуальною власністю, за отримання державних контрактів та кредитів. Основними методами конкуренції є забезпечення більш високої якості товарів чи зниження витрат виробництва, що досягається шляхом впровадження нових досягнень науки і техніки.

Найбільш поширеною моделлю конкурентних відносин є монополістична конкуренція. Основні положення теорії **монополістичної конкуренції** розглядав Е.Чемберлен, який встановив характерні риси та відмінність даної моделі від монополії та від чистої конкуренції: “Те, що кожний виробник в певній галузі є монополістом на свій власний вид продукції, не означає, що галузь монополізована. Навпаки, в середині галузі може мати місце досить інтенсивна конкуренція, але, звичайно, не така, яка описується теоріями чистої конкуренції, – вона відрізняється монополією на власний різновид продукту” [156, с. 119].

На ринку монополістичної конкуренції фірми ведуть не лише цінову боротьбу, суперництво проходить також шляхом диференціації товарів та послуг, за рахунок чого кожне підприємство певною мірою є монополістом у виготовленні свого товару, хоча ця влада обмежується наявністю виробників схожої, аналогічної продукції. Разом з тим модель монополістичної конкуренції не заперечує існування на ринках поряд із малими та середніми і досить великих підприємств.

На відміну від досконалої, монополістична конкуренція базується на наступних принципах:

— принцип диференціації продукції: на ринку монополістичної конкуренції наявні товари, що задовольняють одні і ті ж потреби споживачів, але відрізняються за якістю, етикеткою, способом реалізації, торговою маркою;

— принцип відсутності повної прозорості ринку: доступ до ринкової інформації є утрудненим чи частково обмеженим, у зв'язку з чим ринкові суб'єкти не завжди діють згідно з економічними принципами;

— принцип індивідуалізації продукції: виробники прагнуть виділити свій товар, зробити його особливим, що дасть їм можливість розширити область своїх переваг;

— принцип наявності на ринку бар'єрів входу-виходу господарюючих суб'єктів.

За такої моделі ринку фірми прагнуть збільшити свої конкурентні переваги шляхом індивідуалізації продукції за допомогою товарних знаків, найменувань і рекламної компанії, що збільшує відмінність між товарами.

Модель олігополістичної конкуренції передбачає наявність на ринку кількох великих виробників однорідної продукції, між якими існує конкуренція, разом з тим незначна їх кількість створює можливість виникнення таємної змови між виробниками щодо встановлення монопольних цін. Значний вклад у розвиток теоретичних моделей **олігополістичної конкуренції** та монополій внесли А.О.Курно – сформував основні положення теорії чистої монополії та теорії дуополії, основою якої є модель конкуренції, за якою ціни диктують споживачі, а виробники змушені реагувати на дані ціни, змінюючи свій обсяг виробництва; Л.Вальрас досліджував безперешкодну ринкову конкуренцію і вважав монополістичну модель особливим випадком; К.Віксел значне місце в своїх наукових працях відводив дослідженню недосконалої конкуренції та цінової дискримінації. Значний внесок у дослідження моделей олігополії та монополії здійснив Ф.І.Еджворт описавши їх математично [11, с. 291]. Новий для свого часу внесок у теорію олігополії зробив Е.Чемберлен у праці “Теорія монополістичної конкуренції” [156].

Аналізуючи олігополію та олігополістичний взаємозв'язок, Елвін Дж. Долан і Дейвід Е. Ліндсей в роботі “Ринок: мікроекономічна модель” зазначають: “Залежність поведінки кожної фірми від реакції конкурентів називається олігополістичним взаємозв'язком... Але олігополістичний взаємозв'язок може призвести не лише до запеклого протиборства, але і до угоди. Останнє має місце тоді, коли фірми-олігополісти мають можливість збільшити свої доходи шляхом підвищення цін у разі укладання угоди про поділ ринку” [37, с. 224].

Дослідження олігополістичної моделі ринку дає змогу зробити висновок про те, що незалежно від галузі, в якій конкурують підприємства, на ринку можлива ситуація, за якої між господарюючими суб'єктами укладаються домовленості про перерозподіл ринку, що, на нашу думку, стосується окремих регіональних сировинних ринків.

Одним із різновидів недосконалої конкуренції є недобросовісна конкуренція, що ведеться неекономічними методами, такими як хабарництво, промисловий шпіднаж, таємні змови про спільну цінову політику і навіть застосування злгоджених дій проти конкурента. Згідно з Законом України “Про захист від недобросовісної конкуренції”, “недобросовісною конкуренцією є будь-які дії у конкуренції, що суперечать правилам, торговим та іншим чесним звичаям у підприємницькій діяльності”, зокрема [126]:

1) Неправомірне використання ділової репутації господарюючого суб'єкта (підприємця):

- неправомірне використання чужих позначень, рекламних матеріалів, упаковки;
- неправомірне використання товару іншого виробника;
- копіювання зовнішнього вигляду виробу;
- порівняльною є реклама, що містить порівняння з товарами, роботами, послугами чи діяльністю іншого господарюючого суб'єкта (підприємця).

2) Створення перешкод господарюючим суб'єктам (підприємцям) у процесі конкуренції та досягнення неправомірних переваг у конкуренції:

- неправомірне збирання комерційної таємниці;

- розголошення комерційної таємниці;
- схилення до розголошення комерційної таємниці;
- неправомірне використання комерційної таємниці.

3) Неправомірне збирання, розголошення та використання комерційної таємниці.

В економічній літературі існує поняття **ефективної конкуренції**, за якої максимально задовольняються інтереси усіх суб'єктів ринкових відносин [162, с. 160]. Й. Шумпетер розглядав ефективну конкуренцію як стан, що забезпечується якісно новим рівнем виробництва. Основу ефективної конкуренції становить запровадження новітніх досягнень науки і техніки в управління, організацію та виробничі процеси, дослідження та пошук нових ринків збуту продукції та альтернативних джерел сировини. Це конкуренція нового типу побудована на новаторстві за умов змагання в усіх сферах діяльності, що дає нові можливості для підвищення ефективності виробництва.

Одним з основних факторів, що впливають на остаточний вибір підприємцем того чи іншого ринку, сфери діяльності, є наявність конкурентів. Залежно від виду товару конкуренція буває трьох видів:

1. Між виробниками визначеної групи товарів одного виду, що задовольняють однакові потреби споживачів, однак відрізняються один від одного за окремими характеристиками.

2. Між виробниками різних груп продукції, що разом з тим задовольняють однакові потреби споживачів. Такого виду конкуренцію слід враховувати, навіть якщо фірма є виробником унікального товару.

3. Між фірмами, що випускають ідентичні товари, відмінність між якими полягає лише у якості виготовлення, або навіть однакові за якістю.

Аналізуючи праці відомих учених, можна виділити два основних напрями ведення конкурентної боротьби [91, с. 219-223]:

– напрям цінового регулювання конкуренції, що передбачає дослідження боротьби між товаровиробниками за споживача через механізм цінового регулювання шляхом

зменшення затрат виробництва без суттєвої зміни якості і асортименту товарів. Підприємства встановлюють занижені ціни на товар, поки не завоюють ринок збуту, після чого підвищують ціни;

– напрям нецінового регулювання конкуренції – впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво, що веде до покращення якості продукції, її асортименту; використання реклами у конкурентній боротьбі. Для завоювання ринків збуту компанії продовжують строки гарантованого обслуговування, надають кредит для покупців.

Таким чином, враховуючи вищезазначене, класифікуємо конкурентні відносини наступним чином (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Різновиди конкурентних відносин між учасниками ринку

Класифікаційна ознака	Різновиди
1. Стосовно моделі економічної конкуренції	- Досконалі - Недосконалі
2. За часовим діапазоном	- Стратегічні - Оперативні
3. За впливом дії ринкового механізму економічної конкуренції	- Внутрішньогалузеві - Міжгалузеві
4. За відношенням до товарної політики	- Видові - Функціональні - Предметні
5. З точки зору використання можливостей	- Ефективні - Неєфективні
6. За рівнем розвитку відносин	- Динамічні - Статичні

Виходячи зі сформованих загальноприйнятих положень, виділяють, як правило, чотири основних типи конкурентних ринкових структур: досконалу конкуренцію, монополістичну конкуренцію, олігополію і олігопсонію, монополію і монопсонію. Дані типи підрозділяються в залежності від співвідношення між кількістю виробників і кількістю споживачів.

Основні ознаки, притаманні ринкам з відповідним типом структури, подані у додатку А. На нашу думку, вони у повній мірі відображають конкурентні відносини між учасника-

ми ринку.

Вивчення змісту поняття “чистої монополії” для сировинних ринків, на нашу думку, є недоцільним.

Проведене дослідження підводить нас до наступних висновків:

— найбільш повне задоволення інтересів усіх ринкових суб’єктів досягається за умов максимального наближення конкурентних відносин до принципів досконалої конкуренції;

— щоб бути ефективними і максимально задовольняти потреби усіх суб’єктів ринкових відносин, конкурентні відносини повинні враховувати умови вільної взаємодії попиту, пропозиції та цін, що означає саморегулювання економічної системи;

— забезпечити максимальну прозорість ринку та вільний доступ до ринкової інформації з метою запобігання використанню неекономічних методів конкуренції дозволяє застосування дієвого механізму регулювання конкурентних відносин;

— оскільки жоден з існуючих ринків не відповідає повністю переліченим вище принципам досконалої конкуренції, він потребує регулювання ззовні, втручання держави чи фірм-конкурентів для підвищення ефективності здійснення конкурентних відносин;

— як основні принципи регулювання ринкової ситуації, на нашу думку, слід виділити: відсутність впливу на ціну з боку ринкових суб’єктів; відсутність бар’єрів входу-виходу; неможливість створення домовленості між господарюючими суб’єктами та зловживання монопольною владою.

Відповідно, незаперечною є необхідність розробки нових та вдосконалення існуючих заходів впливу на конкурентні відносини з метою підвищення їх ефективності для найбільш повного задоволення інтересів усіх ринкових суб’єктів, що в свою чергу мало б позитивний вплив на розвиток конкурентного середовища як регіональних ринків, так і економіки країни в цілому.

Це вимагає подальшого уточнення сутності та видів конкурентного середовища, механізмів впливу на розвиток кон-

курентних відносин, що склались в Україні. Необхідним є також дослідження відповідних інструментів та важелів впливу на конкурентні відносини у країнах з розвинутою ринковою економікою.

Так, зміст наукових праць В.Базилевича, М.Деркач, М.Книш, А.Новоселова та інших, в яких автори розкривають особливості формування конкурентного середовища, його умови, фактори та структуру [5, с.24-28; 34, с.22-27; 51; 95, с.115-159; 121; 133; 156], свідчить про недостатність досліджень у даному напрямку, адже не враховують системних ознак формування та видової класифікації конкурентного середовища.

Будь-яка конкуренція неможлива поза існуванням конкурентного середовища, що є необхідною умовою розвитку ринкових відносин. Під **конкурентним середовищем** слід розуміти взаємодію активних суб'єктів та ринкових сил, що прямо чи опосередковано визначають умови функціонування та впливають на діяльність господарюючих суб'єктів, що діють на ринку.

Ринкові сили – умови, які впливають на попит і пропозицію на вільному ринку і визначають ціни, поведінку продавців та покупців.

Конкурентне середовище регіональних ринків складається з окремих взаємопов'язаних рівнів, які можна звести до макро- та мікросередовища. Взаємодія кожного з даних середовищ на різних рівнях дозволяє зробити певні висновки щодо особливостей, які необхідно врахувати в процесі здійснення заходів щодо регулювання конкурентних відносин на них.

Макросередовище формують чинники, які опосередковано впливають на діяльність господарюючих на регіональному ринку суб'єктів. Серед основних факторів макросередовища слід виділити демографічні, економічні, політичні, науково-технічні та природні чинники.

Демографічний чинник включає вплив чисельності населення та його територіальний розподіл; частку активного населення та його вікову структуру; рівень платоспроможності тощо. До економічних чинників слід віднести рівень державного регулювання економіки в країні, систему опода-

ткування, рівень інфляції, законодавче забезпечення підприємницької діяльності, мінімальні розміри заробітної плати та пенсій. Політичну групу чинників формують політична стабільність та професіоналізм політиків. Науково-технічні чинники складають рівень впровадження нової техніки і технологій. До природних чинників належать природні умови. наявність природних ресурсів, ступінь їх освоєння і використання.

Мікросередовище формують сили, що безпосередньо стосуються даного регіонального ринку та діють на ньому. Це чинники, що здійснюють прямий вплив на діяльність ринкових господарюючих суб'єктів. До нього належать: ринкові конкуренти, постачальники, посередники, споживачі, фінансові установи.

Постачальники впливають на діяльність ринкових суб'єктів, визначаючи види сировини, що надходять на ринок, обсяги даних поставок, встановлюючи ціни на поставку. Споживачі визначають асортимент продукції, обсяги споживання, рівень платоспроможності. Конкуренти впливають на рівень конкурентної боротьби, якість продукції, цінову політику підприємств тощо. Фінансово-кредитні організації визначають рівень розвитку ринкової інфраструктури, можливість інвестування, рівень банківського відсотку [123, с. 17-19].

Разом з тим конкурентне середовище визначає також можливість окремо взятого підприємства, тобто так зване **внутрішнє середовище**, до якого слід віднести наявність на підприємстві власного капіталу, забезпеченість основними фондами, середній рівень заробітної плати; тобто ті чинники, які формуються безпосередньо на підприємстві, визначаючи рівень його конкурентоспроможності на ринку і тим самим рівень ринкової конкуренції.

Обравши за основну класифікаційну ознаку суб'єкт контролю за цінами та можливість здійснення впливу на ринкову ціну, оскільки саме зловживання даною владою визначається вітчизняним антимонопольним законодавством як злочин і вимагає втручання з боку держави, у ході дослідження вважаємо за доцільне виділити наступну класифікацію видів конкурентного середовища (рис. 1.2).

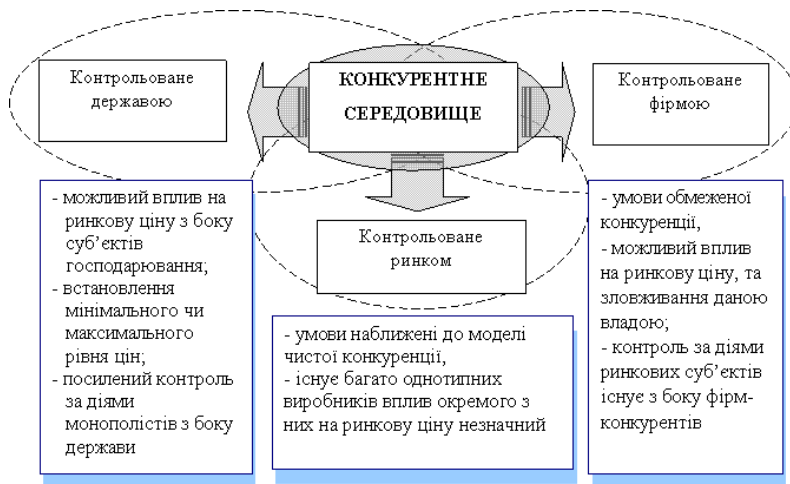

Рис. 1.2. Види конкурентного середовища за суб'єктами контролю

Конкурентне середовище, де ціни контролюються державою. Установлюється на ринках, де існує необхідність здійснення державного регулювання конкурентних відносин та регулювання цін на продукцію шляхом встановлення їх мінімального чи максимального рівня після усестороннього та ґрунтового дослідження та аналізу даних, що надходять як від споживачів, так і від фірм-виробників. Дане середовище є характерним для ринків природної монополії та стратегічно важливої продукції. Цей випадок притаманний ринкам транспорту, комунальних послуг, продовольчих товарів, зокрема сюди ж можна віднести і ринок молока для промислової переробки.

Конкурентне середовище, де ціни контролюються ринком, можливе за наявності високого рівня конкуренції та, відповідно, притаманних для неї характерних рис, зокрема функціонування на ринку великої кількості підприємств, що виробляють подібні товари та послуги. В даному випадку ціни встановлюються під впливом ринкової кон'юнктури,

тому особливо важливим питанням для підприємств-виробників є ведення вірної цінової політики та максимально можлива мінімізація витрат при забезпеченні високої якості продукції.

Конкурентне середовище, де ціни контролюються фірмою, формується в умовах обмеженої конкуренції, коли товари чи послуги, що реалізуються на даному ринку, значно відрізняються чи мають особливі, специфічні якості. Таким чином, продукція знаходиться поза конкуренцією, а підприємства-виробники мають монопольну владу над цінами та можливість одержувати надприбутки. Визначення ціни залежить лише від стратегії підприємства та цільового ринку.

Стосовно сировинних ринків слід відмітити, що у своїй характеристиці вони поєднують ознаки середовищ, де ціни контролюються ринком та частково державою.

Забезпечення найбільшої ефективності економічної конкуренції, за якої найповніше задовольняються інтереси усіх господарюючих суб'єктів, потребує відповідного механізму регулювання конкурентних відносин.

На нашу думку, **механізм регулювання конкурентних відносин** – це сукупність інструментів та методів регулювання ринкових відносин в умовах конкурентної боротьби між економічними суб'єктами, які забезпечують ефективне функціонування та максимальне забезпечення їх інтересів в умовах розвитку підприємництва.

Пропонуємо залежно від ситуації, яка склалась на ринку, регулювання конкурентних відносин здійснювати за допомогою відповідного механізму (рис.1.3).

Сучасний механізм регулювання конкурентних відносин на ринку є досить складним, оскільки органічно поєднує сферу саморегулювання процесів, що відбуваються на ринку, та сферу заходів державного регулювання конкурентних відносин.

Досліджуючи механізм регулювання конкурентних відносин, інструменти впливу на конкурентну ситуацію на ринку доцільно згрупувати у дві сфери залежно від суб'єктів, що здійснюють регулюючий вплив на тому чи іншому ринку, – державну та інституційну.

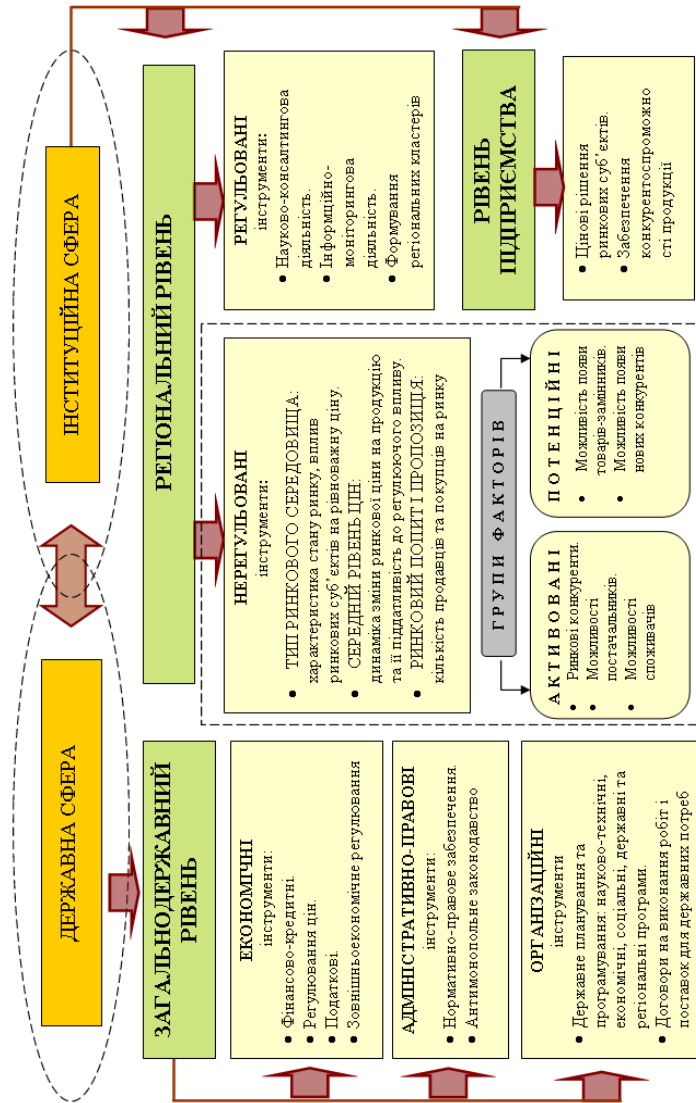

Рис. 1.3. Структура механізму регулювання конкурентних відносин

В свою чергу, найбільшою з перелічених є державна сфера, що включає сукупність інструментів, серед яких слід виділити економічні, адміністративні та організаційні. Інституційна сфера включає нерегульовані та регульовані ринкові інструменти впливу на економічну конкуренцію, що реалізуються на регіональному рівні, та групу інструментів на рівні підприємств.

Державна сфера регулювання конкурентних відносин містить систему економічних, адміністративних та організаційних інструментів, розроблених державою, з метою формування та забезпечення ефективної конкуренції з урахуванням вимог ринку та інтересів ринкових суб'єктів. До даної сфери входять правові та фінансові інструменти; інструменти стимулювання, підтримки, контролю; державні органи та фонди, що контролюють та регулюють діяльність підприємницьких структур. Державна сфера регулювання конкурентних відносин діє на основі законів та нормативних актів, які встановлює державна влада з метою здійснення контролю над цінами, обсягом виробництва чи продажу продукції підприємств. Важливими шляхами оптимізації державного регулювання є вдосконалення антимонопольного контролю за дотриманням правил добросовісної конкуренції, здійснення аналізу ринкових цін та їх динаміки, врегулювання політики підтримки сільськогосподарської сфери, вирішення питань встановлення цін на продукцію сільського господарства.

Законодавством України визначається, що держава забезпечує свободу конкуренції між підприємцями, захищає споживачів від прояву недобросовісної конкуренції та монополізму у різних сферах підприємницької діяльності. Здійснення державного регулювання економіки та діяльності окремих підприємств можливе шляхом застосування прямих або непрямих інструментів. Прямими є такі, що реалізуються за допомогою прийняття законодавчих актів, на яких ґрунтуються дії виконавчої влади. До них належать адміністративно-правові та організаційні інструменти державної сфери регулювання конкурентних відносин.

Непрямими є економічні інструменти, що ґрунтуються на використанні різних економічних, фінансових важелів (податки, відсоткова ставка, надання державних кредитів, пільги тощо), що не прямо, а опосередковано впливають на діяльність господарюючих суб'єктів, сприяючи їх розвитку чи навпаки – стримуючи його.

Економічні інструменти впливу на конкуренцію – це сукупність засобів та інструментів державного регулювання ринкових відносин між господарюючими суб'єктами, які за допомогою використання державних важелів забезпечують прозоре, конкурентне їх функціонування. Це кредитна, податкова і цінова політика держави; сюди ж відносимо контроль за цінами, запровадження стандартів, наявні умови входу і виходу з галузі.

Економічні інструменти поєднують як дії державного регулювання, так і ринковий механізм саморегуляції. Це інструменти, через які здійснюється економічна політика держави, вони спрямовують дію ринкових законів у необхідному для держави напрямі. Ефективність проведених державою заходів щодо регулювання конкурентних відносин залежить від оптимального поєднання цих двох складових [89, с.12].

Основними інструментами, що використовуються при здійсненні економічних заходів державного регулювання, є:

- фінансово-кредитна політика: регулювання облікової ставки що здійснюється центральним банком; встановлення і зміна розмірів мінімальних резервів; операції державних установ на ринку цінних паперів, такі як емісія державних зобов'язань, торгівля ними і їх погашення;
- державне регулювання цін: встановлення граничних цін та рівнів рентабельності на монополізованих ринках;
- податкова політика держави: встановлення розміру податків, надання податкових пільг;
- зовнішньоекономічне регулювання.

Окремі економічні інструменти державної сфери можуть використовуватись з різною метою, в різних поєднаннях і з різною інтенсивністю. Залежно від мети запланованого заходу змінюється і місце того чи іншого інструменту в переліку засобів державного регулювання.

Адміністративно-правові інструменти ґрунтуються на державній владі і становлять інструменти заборони, дозволу і примусу. Вони полягають у контролі держави над видачею ліцензій, дозволів чи, відповідно, забороні ведення окремих видів діяльності, а не пов'язані із фінансовим заохоченням чи ризиками неотримання прибутку. Інструменти примусу заключаються у тому, що держава вимагає від господарюючих суб'єктів виконання певних правил та дотримання встановлених норм – проведення виробничого навчання на підприємстві, створення нормальних умов праці робітників.

Сфера державного регулювання конкурентних відносин в Україні закріплена у ряді законодавчих актів, зокрема у Законі “Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності”, “Про захист від недобросовісної конкуренції”, “Про захист економічної конкуренції”, “Про Антимонопольний комітет України”, що регулюють відносини між підприємцями, суб'єктами бізнесу та іншими учасниками ринку.

Реалізація державної конкурентної та антимонопольної політики здійснюється уповноваженими на це органами влади та управління, метою діяльності яких є запобігання проявам монополізму та недопущення зловживання монопольною владою, розробка та впровадження заходів демонополізації економіки, надання різного роду інформації, підтримки підприємців, які сприяють розвитку ефективної конкуренції. Основним органом, що проводить розробку та контролює дотримання антимонопольного законодавства, є Антимонопольним комітет України.

Основою **організаційних інструментів** регулювання конкурентних відносин є розробка та прийняття державних економічних програм розвитку, що реалізується на загальнодержавному та регіональному рівнях. Державне економічне програмування слугує організаційним інструментом практичного впровадження економічної політики держави та доведення її до господарюючих суб'єктів. Розробка програм здійснюється на основі науково-технічних, економічних та соціальних прогнозів, носить індикативний характер і є базою, орієнтиром використання всіх елементів регулювання, що спрямовує роз-

виток ринку в необхідному для держави руслі.

Таким чином, дослідження сфери державного регулювання конкурентних відносин показало, що нині вона включає:

– економічні інструменти: інструменти фінансово-кредитної політики; інструменти цінової та податкової політики, які передбачають економічний вплив держави на підприємства; зовнішньоекономічне регулювання;

– адміністративно-правові інструменти, що включають систему правових інструментів (законів, норм, правил, законодавчих актів та нормативно-правових документів), що регулюють конкурентні відносини суб'єктів господарювання; засоби системи державного контролю за дотриманням прийнятих та чинних правових, економічних та організаційних норм дотримання конкуренції;

– організаційні інструменти: державне планування; науково-технічні, економічні, соціальні, державні та регіональні програми; договори на виконання робіт і поставок для державних потреб.

До сфери державного регулювання конкурентних відносин слід включати такі найважливіші інструменти як реформування системи пільг та дотацій для підприємств галузей, що потребують невідкладних заходів посилення конкуренції, та припинення зловживання монопольною владою. Здійснюючи активну політику регулювання конкуренції органи державної влади повинні проводити постійний моніторинг ринку з метою попередження зловживань монопольною владою та досягнення ефективної конкуренції на ринках, де таких зловживань не виявлено.

Не менш важливим принципом функціонування державної сфери регулювання конкурентних відносин слід вважати забезпечення дієвого законодавства: держава повинна не лише видавати нормативні документи, які регламентують правила конкурентної боротьби, а забезпечити їх дотримання усіма господарюючими суб'єктами.

Окрім держави, значний вплив на стан економічної конкуренції здійснюється з боку окремих підприємств, що діють на ринку, та їх об'єднань, організацій, установ, що формують інституційну сферу регулювання конкурентних відно-

син. Виходячи з того, що інститутами є форми та межі діяльності людей, до них відносять різні освітянські заклади, форми підприємництва, системи кредитних установ тощо, інституційну сферу складають відносини між різними соціальними, науковими та економічними інститутами.

Інституційна сфера включає систему інструментів, що використовуються як на регіональному, так і на рівні окремих підприємств. Зокрема на регіональному рівні слід виділити дві їх групи: нерегульовані ринкові інструменти, що діють за наявності високого рівня конкуренції та притаманних для неї характерних рис, зокрема функціонування на ринку великої кількості підприємств, що продукують подібні товари, та регульовані інструменти, що використовуються в умовах співпраці між підприємствами задля досягнення максимальної ефективності їх діяльності.

Регіональний рівень інституційної сфери регулювання конкурентних відносин включає систему регульованих та нерегульованих інструментів, що можуть використовуватись під час здійснення конкурентної боротьби підприємствами чи їх об'єднаннями в межах ринкового середовища певного регіону.

Нерегульовані інструменти формують тип ринкового середовища на основі наявної на сировинному ринку кількості покупців та продавців, взаємодія яких визначає рівень ринкової ціни та її динаміку. Нерегульовані інструменти діють в умовах конкурентної боротьби, коли на ринку певного товару кількість його продавців така, що жоден з них не в змозі самотійно або в об'єднанні з іншими здійснювати вплив на ринкову ціну. Переможцем в конкурентній боротьбі стає той, хто спроможний швидше відреагувати на зміну ринкової кон'юнктури, мінімізувати витрати і ціни, збільшити обсяг випуску продукції за рахунок застосування нової техніки, ресурсозберігаючих технологій, ефективних методів організації праці тощо.

Нерегульовані ринкові інструменти, реагуючи на попит через зміну цін, забезпечують відповідну реакцію виробництва й пропозиції. Під дією нерегульованих ринкових інструментів, в результаті взаємодії попиту, пропозиції та ринко-

вих цін вирішуються найважливіші економічні питання – що і скільки виробляти, яким чином і для кого буде призначена продукція.

Разом з тим слід враховувати ряд факторів, що на даний момент здійснюють вплив, визначаючи дію тих чи інших нерегульованих ринкових інструментів, які можуть змінити ринкову ситуацію у ближчій перспективі. Відповідно до моменту дії факторів було виділено дві їх групи: активовані, що діють на ринку в даний момент, та потенційні – фактори, поява яких є можлива в короткостроковому періоді.

Оскільки конкурентне середовище формується не тільки під впливом боротьби внутрішньогалузевих конкурентів, для аналізу конкуренції на ринку відповідно до моделі М.Портера враховуються наступні групи факторів [122, с.20-46]:

- вплив існуючих конкурентів – спричиняє суперництво між конкуруючими на даному ринку компаніями;
- вплив товарів-замінників – викликає загрозу появи на ринку товарів-субститутів, вироблених за іншою технологією;
- вплив потенційних конкурентів – загроза появи нових конкурентів, що може призвести до загострення конкуренції;
- вплив постачальників – визначається їх можливість диктувати свої умови, залежно від позиції постачальників та їх економічних можливостей;
- вплив покупців – визначає позиції споживачів, їх економічні можливості.

Зазначені групи факторів можуть здійснювати різний за інтенсивністю та напрямком вплив на конкурентну ситуацію, формують ринкове середовище та визначають силу конкурентної боротьби на ньому, її загальний інтегрований вплив.

Нерегульовані ринкові інструменти мають визначені межі своєї дії, більше того, їх ефективне функціонування передбачає наявність певних умов, однією з них є розвинута ринкова інфраструктура.

Слід наголосити, що існує ряд проблем, вирішення яких має взяти на себе державна сфера, – це регулювання соціальної сфери та ряду негативних наслідків, до яких неминуче призводить наявність конкуренції, зокрема зростання безро-

біття чи забруднення навколишнього середовища, забезпечення населення соціальними благами, планування та програмування соціально-економічного розвитку держави, забезпечення потреб соціально незахищених груп населення.

Друга група інструментів інституційної сфери механізму регулювання конкурентних відносин – **регульовані інструменти** регіонального рівня, що можуть бути використані на рівні взаємодії між підприємствами певного регіону з метою досягнення позитивного ефекту в результаті ефективної їх співпраці. Регульовані інструменти інституційної сфери можливі в умовах співпраці між підприємствами з метою налагодження взаємозв'язків щодо сировинного забезпечення, надання консультаційних послуг, розробки та впровадження нових технологій, виробництва та збуту продукції, що в свою чергу дасть змогу закріпити конкурентні позиції на вітчизняних та, в перспективі, на світових ринках.

Економічна політика України на сучасному етапі спрямована на інтеграцію до загально європейського ринку, основною умовою при цьому є наявність діючої ринкової економіки і здатність витримати конкуренцію з боку іноземних виробників. Подальший економічний розвиток нашої держави цілковито залежить від здатності взаємодіяти з чинниками економічного життя, що визначають рівень конкурентноздатності галузей, виробництв чи окремих підприємств як на рівні окремого регіону, так і на загальнодержавному чи міжнародному рівні.

Можна зробити висновок, що завдяки проголошеному курсу на інтеграцію України до Європейського Союзу стан конкуренції на вітчизняних ринках зазнає значних перетворень. Процес поглиблення інтеграції національної економіки може призвести до закриття і ліквідації як окремих підприємств, так і цілих галузей визначально неконкурентноспроможних.

Одним з основних шляхів підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників, не порушуючи при цьому відносин вільної конкуренції на внутрішньому ринку, є формування принципово нової моделі, яка за умови державного сприяння повинна бути спрямована на прискорене тех-

нологічне переоснащенням у контексті зниження витрат ресурсів, підвищення екологічності виробництва, що дозволить забезпечити високий рівень прибутковості виробництва та гарантує конкурентоспроможність національної економіки. На нашу думку, такі інструменти слід включити до інституційної сфери, ключовим складником якої повинно стати створення нових форм співпраці вітчизняних підприємств, в яких на основі впровадження нових технологій посилення інформаційного та консультативного забезпечення сформуються підприємства, здатні органічно розвиватися й виробляти продукцію, конкурентноздатну на міжнародному ринку.

З іншого боку, взаємодія має базуватись на умовах добросовісної конкуренції та дотримання правил ведення відкритого суперництва, гарантування рівних прав усіх ринкових учасників, забезпечуючи тим самим недопущення монополізації ринків та розвиток відкритої конкуренції як між вітчизняними, так і зарубіжними виробниками.

З таких позицій вважаємо за доцільне серед інструментів інституційної сфери окремо виділити групу інструментів, що використовуються **на рівні підприємств** з метою задоволення власних потреб, досягнення максимальних обсягів збуту, що в основному може здійснюватись за рахунок ведення ефективної цінової політики та забезпечення випуску конкурентоспроможної продукції.

Досвід створення спільного ринку товарів послуг в межах ЄС може стати досить корисним для України. Оптимальне поєднання державного регулювання з нерегульованими ринковими та регульованими інструментами інституційної сфери дозволяє здійснювати економічний курс виключно з огляду на національні інтереси держави.

Для ефективного функціонування ринків, збереження прозорих конкурентних відносин та забезпечення високого рівня конкурентоспроможності вітчизняних товарів у період глобальної інтеграції України до провідних організацій ЄС та СОТ, конкурентні відносини на вітчизняних ринках, зокрема і сировинних, повинні регулюватись як з боку держави та ринкових сил, так і шляхом здійснення інституційного впливу, що знаходить відображення у взаємодії між інститу-

тами різних сфер та співпраці вітчизняних виробників за умови дотримання ними правил чесної конкуренції. З огляду на це подальше дослідження вимагає визначення методів оцінки механізму регулювання конкурентних відносин.

1.2. Методологія оцінки ефективності конкурентних відносин на регіональних сировинних ринках

Конкуренція є основним і визначальним фактором розвитку ринкової економіки. Перші кроки щодо створення фактичної конкуренції на вітчизняних ринках уже здійсненні: проведені заходи демонополізації шляхом приватизації та усунення державного монополізму. Задачею сучасного становлення та розвитку ринкової економіки в Україні є ефективне використання інструментів державної та інституційної сфер механізму регулювання конкурентних відносин з метою сприяння розвитку ефективного конкурентного середовища як на окремих товарних ринках, так і в масштабах регіональних економік.

На даному етапі розвитку конкурентних відносин на регіональних сировинних ринках, зокрема на ринку молока для промислової переробки, серед з основних проблем слід виділити домінуючі позиції переробних підприємств, які, користуючись монопольною владою, нав'язують виробникам молока свої ціни та умови на закупівлю. Нагальна потреба постає у визначенні причин постійних криз на окремих вітчизняних сировинних ринках, що пояснюється зміною характеру діяльності монополій та олігополістичних утворень, існуванням тіньової економіки та їх негативним впливом на конкурентне середовище. Таким чином, наукове забезпечення регулювання конкурентних відносин необхідно привести у відповідність до умов сучасної ринкової економіки, яка реально склалася в Україні.

Сучасна теорія та практика дослідження економічних процесів на регіональних сировинних ринках дозволяє виокремити низку методичних підходів щодо оцінки та аналізу ефективності конкурентних відносин (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

**Методи оцінки конкурентних відносин
[2; 9; 84; 95; 96; 97; 121; 133; 159; 164]**

Об'єкт дослідження	Методи
Галузь	<ul style="list-style-type: none"> - методика М. Портера; - методика А.А. Томпсона та Дж. Стрікланда; - карта стратегічних груп; - індекс концентрації; - індекс Херфіндаля-Хіршмана; - індекс Джині; - індекс ентропії; - показник дисперсії; - індекс Холла-Тайдмана; - індекс Розенблюта; - коефіцієнт відносної концентрації
Підприємство	<ul style="list-style-type: none"> - SWOT-аналіз; - GAP-аналіз; - LOTS-аналіз; - PIMS-аналіз; - STEP-аналіз; - SPACE-аналіз; - Shell / DPM; - модель аналізу Мак-Кінсі; - методика Ансоффа щодо КСФ; - теорія конкурентних переваг М. Портера; - метод експертного оцінювання; - фінансово-економічний метод
Підприємство	<ul style="list-style-type: none"> - зважених рейтингових оцінок; - аналіз конкурентоспроможності фірм Ж.Ж. Ламбера; - метод вивчення профілю об'єкта; - матриця конкурентного профілю; - модель БКГ
Продукція	<ul style="list-style-type: none"> - диференційований; - комплексний; - змішаний; - метод групових експертиз; - опитування споживачів

Ситуація, яка склалась нині на регіональних сировинних ринках, вимагає нових методів дослідження стану конкурентних відносин на ринку. Явища та економічні процеси, що спостерігаються на регіональних ринках, можна пояснити

кількома причинами, зокрема сучасними тенденціями інтеграції та глобалізації розвитку світового господарства, зміцнення економіки країн за рахунок посилення ролі розвитку регіонів. Особливістю розвитку світових процесів є значні відмінності у формуванні регіональних сировинних ринків країн з розвинутою економікою та таких, що розвиваються.

Значний вплив на перспективний розвиток регіональних сировинних ринків в контексті світової інтеграції займає питання конкурентоспроможності як національної економіки в цілому, так і окремих регіонів, галузей, підприємств.

Загалом, наукове забезпечення регулювання конкурентних відносин вимагає використання таких підходів, які здатні враховувати максимальну кількість проблем, що можуть розв'язуватися в ході використання даного методичного забезпечення, сукупності використовуваних показників оцінки наявного стану конкурентних відносин.

Саме ці якості має оцінка ефективності конкурентних відносин в розрізі регіональних сировинних ринків.

З погляду методології важливо оцінити стан конкурентних відносин, застосовуючи комплексний підхід. Ця процедура являє собою аналіз і оцінку інформаційно-статистичних даних, отриманих від державних органів і господарюючих суб'єктів. Ми вважаємо, що вивчення ефективності конкурентних відносин вимагає всебічної характеристики регіонального сировинного ринку. У загальному вигляді такі ринки слід досліджувати у чотири етапи (рис. 1.4).

На **першому** етапі здійснюється визначення суб'єктів господарювання, що діють на ринку та відносин контролю між ними. Попереднє вивчення досліджуваного ринку: докладний аналіз та оцінка структури конкурентного середовища регіонального сировинного ринку, його межі та місткість; крім того, аналізується вплив державної та інституційної сфери на роботу підприємств.

На **другому** етапі проводиться визначення товарних і територіальних меж ринку та становища, в т. ч. монопольного (домінуючого), суб'єктів господарювання на ньому.

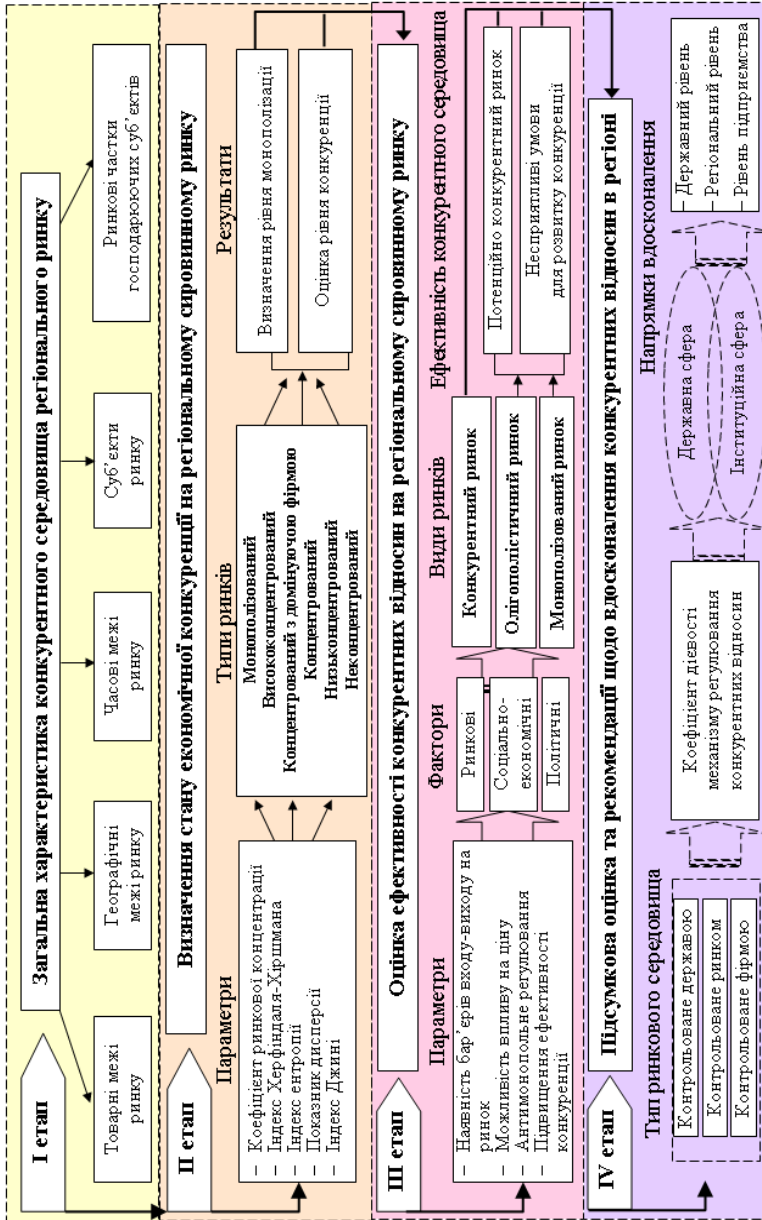

Рис. 1.4 Етапи оцінки ефективності конкурентних відносин на регіональних сировинних ринках

Встановлюють кількісні параметри економічної конкуренції щодо досліджуваного регіонального сировинного ринку, вивчаються основні показники, що характеризують ситуацію на ринку регіону, рівень його концентрації та монополізації, інші часткові показники.

На **третьому** етапі проводиться визначення основних факторів, що суттєво впливають на стан конкуренції та здійснюється оцінка ефективності конкурентних відносин на регіональному сировинному ринку.

На **четвертому** етапі на основі проведеного дослідження та детального аналізу факторів впливу на формування ефективного конкурентного середовища, здійснюється підсумкова оцінка типу конкурентного середовища, розрахунок коефіцієнта дієвості та формування на основі отриманих результатів висновків та ряду заходів щодо вдосконалення сфер регулювання конкурентних відносин суб'єктів досліджуваного ринку регіону.

Необхідність виявлення та ліквідації причин неефективного функціонування механізму регулювання конкурентних відносин припускає повну характеристику і оцінку досліджуваного регіонального сировинного ринку.

Для аналізу механізму регулювання конкурентних відносин ми також пропонуємо використовувати систему якісних критеріїв та відповідних їм кількісних показників оцінки ефективності економічних конкурентних відносин з позиції їх відповідності основним принципам регулювання конкурентних відносин і вимогам ринкової економіки (рис.1.5).

Для кінцевої оцінки ефективності механізму регулювання конкурентних відносин та виявлення рівня дієвості проведених заходів пропонуємо використовувати коефіцієнт дієвості:

$$K_d = \frac{K_{зв}^2}{K_{зв}^1}, \quad (1.1)$$

де K_d – коефіцієнт дієвості;

$K_{зв}^1, K_{зв}^2$ – зведений коефіцієнт концентрації відповідно до та після проведених заходів щодо регулювання конкурентних відносин на регіональному ринку.

Рис. 1.5. Схема оцінки дієвості регулювання конкурентних відносин в регіоні

Попереднім, але обов'язковим етапом дослідження механізму регулювання конкуренції є збір і аналіз необхідної інформації для прийняття рішень з питань розвитку і захисту економічної конкуренції. Повнота і якість зібраної інформації багато в чому визначають ефективність подальшого аналізу.

Основним змістом I етапу є формування так званого “портрету” регіонального сировинного ринку, який полягає в його детальній характеристиці за набором економічних, техніко-технологічних, соціальних параметрів:

1. Товарні межі ринку регіону формує сукупність схожих, однорідних предметів господарського обороту, в межах якої споживач за звичайних умов може перейти від споживання певного виду предметів господарського обороту до споживання іншого: встановлюються його споживчі властивості та умови експлуатації; аналізуються наявні на ринку

товари-замінники, визначається рівень задоволення попиту у даному товарі [127].

2. Часові межі ринку регіону визначаються як проміжок часу повного обороту капіталу, протягом якого відповідна сукупність товарно-грошових відносин між продавцями (постачальниками, виробниками) і споживачами утворює ринок товару із сталою структурою.

3. Суб'єкти господарювання регіонального сировинного ринку: аналізуються кількість виробників, що функціонують у межах товарних границь ринку; кількість споживачів (переробних підприємств); угруповання покупців на конкретному сировинному ринку.

4. Територіальні межі ринку певного товару (товарної групи) регіону визначаються шляхом установаження мінімальної території, в межах якої економічно доцільно та можливо забезпечити попит на певний вид сировини ринок якої досліджується. За межами даної території з точки зору споживача (переробного підприємства) придбання товарів (товарної групи), що належать до групи взаємозамінних товарів (товарної групи), є неможливим або недоцільним [84].

Якщо товар, який продається в одному регіоні, покупці вважають замінником товару, що продається в іншому регіоні, тоді ці регіони можна розглядати як той самий географічний ринок даного товару. Дана ситуація можлива, якщо транспортні витрати на доставку товару чи споживачів (продавців) до місця його без втрати якості незначні; товари реалізуються за однакового рівня цін та немає обмежень щодо ввозу-вивозу товарів між регіонами, що належать до одного географічного ринку.

5. Аналізуються райони закупівлі сировини переробними підприємствами, структура та динаміка зміни їх кількості. Визначаються обсяги закупівлі товару місцевими переробними підприємствами як на території даного регіону, так і за його межами.

6. Досліджується загальний об'єм виробництва сировини усіма продавцями та обсяги закупівлі в географічних межах ринку регіону. Розраховуються частки господарюючих суб'єктів на ринку регіону як відношення обсягу закупленої

господарюючим суб'єктом товарної продукції до загального обсягу закупівлі товару.

7. Встановлюються обмеження щодо входження на ринок регіону та виходу з ринку суб'єктів господарювання, які виробляють, закупають або можуть виробляти (постачати), купувати той самий вид сировини на ринку. Бар'єрами вступу на ринок є обставини, що перешкоджають новим суб'єктам господарювання почати конкурувати на рівних із суб'єктами господарювання, що вже діють на певному сировинному ринку.

Масштаби конкуренції на регіональному сировинному ринку багато в чому визначені його структурою, тому вивченню структурних змін та визначенню типу конкурентного середовища, встановленню перспектив розвитку ринкової конкуренції присвячені наступні етапи.

На II етапі здійснюється аналіз і оцінка різних кількісних показників регіонального сировинного ринку, а також проводяться розрахунки, що визначають ступінь концентрації на товарному ринку.

В економічній теорії і практиці не існує єдиного показника рівня концентрації. У різних дослідженнях та для різних цілей можуть використовуватися різні показники концентрації суб'єктів господарювання на ринку. У вітчизняній та світовій антимонопольній практиці для визначення рівня монополізму найчастіше використовуються три методи [9, с. 40]:

- метод розрахунку ринкової частки підприємця;
- метод розрахунку суми часток фіксованої кількості найбільших підприємств досліджуваного ринку;
- метод визначення рівня монополізму за допомогою індексу Херфіндаля-Хіршмана (IХХ).

Ряд кількісних показників визначення рівня концентрації на товарному ринку та їх характеристика наведена в додатку Б, зокрема коефіцієнт ринкової концентрації, індекс Херфіндаля-Хіршмана (IХХ), індекс ентропії, показник дисперсії, індекс Джині.

Розглянуті вище методи визначення рівня монополізму мають свої особливості, у відповідності до чого можуть бути використані з різними цілями. Зокрема, у вітчизняній

практиці використовується метод розрахунку ринкової частки господарюючого суб'єкта та метод розрахунку частки фіксованої кількості підприємств. Відповідно до законодавства монополістом вважається суб'єкт, ринкова частка якого становить 35% чи більше.

Аналізувати рівень монополізованості ринку, визначати основні тенденції зміни його структури, одержувати прогностичні оцінки розвитку на основі чого розробляти пріоритетні напрями антимонопольного регулювання дає можливість також метод визначення монополізму за допомогою індексу Херфіндаля-Хіршмана.

Обираючи показники концентрації для характеристики ринкової ситуації, слід керуватись принципами, відповідно до яких даний коефіцієнт спроможний максимально відображати реальну ситуацію на ринку та бути чутливим до зміни кількості господарюючих суб'єктів, відображати нерівномірність у розподілі ринкових часток між ними. Згідно з дослідженнями англійських економістів Ханна і Кей перелік вимог до відбору ідеального показника ринкової концентрації можна звести до наступних [169]:

1. Показник концентрації, розрахований для визначеної кількості підприємств, ранжованих за зростанням ринкової частки, повинен бути більшим для ринку з більшою концентрацією, не залежно від кількості підприємств у вибірці.

2. Показник повинен свідчити про збільшення концентрації при поглинанні чи злитті фірм на ринку.

3. Якщо частка великої фірми зростає за рахунок дрібної фірми, то показник концентрації зростає.

4. Поява на ринку нової фірми, частка якої не перевищує встановленого допустимого рівня, знижує рівень концентрації.

Аналізуючи відповідність наведених в додатку Б характеристик показників концентрації визначеним вимогам, можна переконатись, що усім перерахованим умовам відповідають індекси Херфіндаля-Хіршмана й ентропії, тоді як усі інші задовольняють їх лише частково.

Використовуючи метод визначення частки фіксованої кількості підприємств на ринку, доцільно проводити розра-

хунок коефіцієнта концентрації трьох фірм. Ефективність цього методу підвищується для тих ринків, де функціонує велика кількість підприємств. Застосування ІХХ дає змогу не тільки прогнозувати тенденції розвитку ринку, а й впливати на нього. Для цього необхідно, враховуючи особливості економіки України, обґрунтувати конкретні межі індексу для кожного типу ринків [9, с. 37].

Не менш важливо, досліджуючи рівень монополізму, вивчити систему ціноутворення (характер державного регулювання цін, моніторинг цін різних товаровиробників та на різних ринках), встановити частку кожного підприємства у загальному обсягу прибутку ринку та рівень рентабельності, провести порівняння із середньогалузевими показниками.

Другий етап оцінки ефективності конкурентних відносин завершується формуванням попередніх висновків щодо стану економічної конкуренції на регіональному сировинному ринку. На основі отриманих результатів проводиться визначення рівня монополізації, а у випадку встановлення конкурентної структури регіонального ринку проводиться оцінка рівня конкуренції.

Використання лише кількісних методів у процесі здійснення аналізу ринкової ситуації є не достатнім, оскільки вони тільки констатують конкретну ситуацію на монопольному ринку у певний момент часу, визначають лише структуру ринку. Інший бік, а саме ринкову поведінку підприємств, можна дослідити за допомогою якісних показників, аналіз яких здійснюється на наступному етапі дослідження.

На III етапі здійснюється аналіз за загальними та частковими критеріями оцінки дієвості конкурентних відносин, зокрема визначається наявність бар'єрів входу на ринок та виходу з нього; можливість господарюючих суб'єктів впливати на ринкову ціну; рівень та дієвість антимонопольного регулювання, а також встановлюються потенційні можливості підвищення ефективності конкуренції.

В процесі визначення рівня конкуренції на ринку центральне місце займає аналіз факторів, що впливають на формування конкурентного середовища та обумовлюють інтенсивність конкуренції на ньому. Дія механізму регулю-

вання конкурентних відносин на шляху до формування ефективного конкурентного середовища в умовах ринкової економіки відбувається під впливом ряду факторів, зокрема ринкових, соціально-економічних та політичних, що постійно взаємодіють між собою і діють, часом, у протилежних напрямках на державному і регіональному рівнях (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Фактори формування ефективного конкурентного середовища

Ринкові фактори. Дану групу складають фактори, що діють безпосередньо на ринку та визначають тип конкуренції на ньому. До них належать як чинники, що справляють вплив в даний момент часу, тобто активовані фактори, зокрема ситуація в галузі, вплив покупців, якими на сировинному ринку виступають переробні підприємства, вплив виробників та вплив товарів заміників чи можливість викори-

стання переробними підприємствами альтернативних видів сировини. Необхідно також враховувати вплив потенційних факторів, якими є можливість появи нових конкурентів, що можуть здійснювати свою діяльність на даному ринку, але в даний момент не реалізують її.

Соціально-економічні фактори. До даної групи факторів найперше слід віднести рівень грошових доходів та витрат населення, що визначають одну з найважливіших характеристик ринку – купівельну спроможність населення. Загальний рівень платоспроможного попиту залежить від точних доходів населення, рівня цін, заощаджень, боргів і доступність кредиту.

Розподіл доходів – пропорції розподілу доходів визначаються галузевою структурою економіки. З чотирьох відомих типів галузевих структур наша країна відноситься до країн-експортерів природних ресурсів.

Абсолютні витрати споживачів залежать від розмірів заощаджень, заборгованості і перспективи одержання позики. Усе це може серйозно позначитися на підприємстві.

Політичні фактори. Дана група містить такі складові, як антимонопольна політика держави, що реалізує безпосередній нагляд за станом конкуренції на регіональних та загальнодержавних ринках; опосередкований, хоча і значний вплив має позиція нашої держави у міжнародній політиці, а також загальна міжнародна економічна та політична ситуація. Свій вплив політичні фактори реалізують опосередковано шляхом прийняття законів, контролю з боку державних установ та уповноважених органів, що впливають і обмежують діяльність підприємств і окремих громадян.

Третій етап оцінки ефективності конкурентних відносин на регіональних сировинних ринках полягає не лише у визначенні реальної ситуації, але й у встановленні потенційних можливостей розвитку конкуренції на основі врахування активованих та потенційних факторів, що чинять вплив на функціонування даного ринку.

Потенційними конкурентами можуть вважатися :

— господарюючі суб'єкти, які мають необхідне технічне та матеріальне забезпечення, кадри, технології для ство-

рення даної продукції, однак з різних причин не здійснюють діяльності;

— виробники даного товару, які не реалізують його в межах території досліджуваного товарного ринку.

Перспектива появи нових конкурентів в основному визначається наявністю бар'єрів на ринку. Згідно з Постановою Верховної Ради України "Про Державну програму демонополізації економіки і розвитку конкуренції", бар'єрами вступу господарюючих суб'єктів на ринок є природноеконімічні або штучно створені дії державних органів чи господарюючих суб'єктів, фактори, що ускладнюють або віддаляють вихід господарюючих суб'єктів на існуючий ринок у ситуації, коли підприємці, які вже діють на цьому ринку, одержують прибутки, вищі від їх можливого рівня, за умов вільної конкуренції [125].

Враховуючи той факт, що вплив механізму регулювання конкурентних відносин може носити обмежуючий характер, вважаємо за доцільне зупинитися на бар'єрах, які здатні викликати частковий, неповний вплив з боку державної чи інституційної сфери.

I. У сфері державного регулювання конкурентних відносин:

1.1. Економічні та організаційні обмеження. З метою визначення існування та впливу даного виду обмежень на діяльність підприємств слід провести аналіз наступних економічних чинників:

— середній рівень прибутковості підприємств досліджуваного ринку;

— термін повернення капіталовкладень;

— наслідки та активність проведення державної інвестиційної, кредитної, цінової політики, здійснення тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності для конкретних товарних ринків;

— рівень ефективності підтримки малого бізнесу, зокрема наявність та видача кредитів для суб'єктів малого підприємництва, фінансування з відповідних фондів підтримки підприємництва, орендна плата за приміщення.

1.2. Адміністративні бар'єри полягають у наявності обмежень діяльності господарюючих суб'єктів на даному товарному ринку, що перш за все істотно ускладнює доступ на ринок суб'єктів малого і середнього бізнесу та веде до зниження рівня конкуренції. До даного виду бар'єрів можна віднести видачу ліцензій на окремі види діяльності, квотування, реєстрація, сертифікація продукції, перешкоди у відведенні земельних ділянок, наданні в оренду виробничих площ тощо.

1.3. Екологічними бар'єрами можуть виступати перешкоди, пов'язані з отриманням дозволу від служб екологічної безпеки на будівництво нового виробничого об'єкта чи на розширення діяльності господарюючого суб'єкта; сплата штрафів чи заборона діяльності підприємства у зв'язку з невиконанням екологічних норм безпеки тощо.

II. У сфері інституційного регулювання конкурентних відносин:

2.1. Нерозвиненість ринкової інфраструктури може стати суттєвою перешкодою для входження нових підприємств на ринок чи розширення діяльності через відсутність необхідних засобів комунікації, інформаційних служб, консалтингових чи лізингових організацій.

2.2. Насиченість ринку. Так, високий рівень задоволення попиту на певний товар визначеного ринку свідчить про високу конкуренцію, що в свою чергу веде до зниження цін на продукцію і є не привабливим фактором для появи нових підприємств. Значна насиченість ринку товарами може свідчити і про низьку платоспроможність населення, на що також слід звертати увагу при аналізі досліджуваного товару.

2.3. Корпоративні бар'єри. Проявляються шляхом змови між виробниками вертикально інтегрованих, що дає можливість використання ними усіх переваг даних зв'язків і таким чином здійснювати вплив на конкурентів.

2.4. Інвестиційні обмеження. Полягають в необхідності володіти значним розміром капіталу або у відсутності доступу до кредитного ресурсу для початку діяльності на ринку нового господарюючого суб'єкта, що може бути одним з важливих бар'єрів входу на ринок.

2.5. Стратегічні обмеження. Перспективний стан ринку та його привабливість для появи нових фірм визначається на основі аналізу цінової та збутової стратегії найбільших підприємств ринку, їх політики як власників патентів, ліцензій, торгових знаків і т.д. Найбільш великі з числа діючих на товарному ринку господарюючих суб'єктів мають міцні господарські зв'язки з продавцями ресурсів і покупцями товарів, великий господарський оборот та високі прибутки, дозволяють створювати резервні потужності, використовувати пільговий режим розрахунку з продавцями, що дає їм переваги перед потенційними конкурентами. Значним підприємствам, що функціонують на ринку, доступніше використовувати нецінові методи суперництва.

Особливим видом є неформальні бар'єри, які не завжди чітко оформлені, але здійснюють істотний вплив на розвиток ринку. До них слід віднести адміністративні заборони на вивіз чи ввіз товарів у регіон; особисті зв'язки між приватним бізнесом і місцевою владою; нав'язування владними структурами, зокрема занадто строгі санітарно-гігієнічні норми, тривала процедура ліцензування, ускладнений механізм реєстрації фірм; бар'єри кримінального характеру. Де-юре такі бар'єри заборонені, однак існує безліч прикладів їх наявності.

Таким чином, ступінь дієвості механізму регулювання конкурентних відносин оцінюється за цілим комплексом параметрів, що включають як показники структури ринку, так і дані про економічну концентрацію.

На IV етапі аналізу рівня ефективності конкурентних відносин формуються висновки та розробляються заходи щодо вдосконалення механізму регулювання конкурентних відносин з метою формування ефективної конкуренції на регіональному сировинному ринку. На основі детально проведеного дослідження можливо здійснити прогноз майбутніх змін ринкового середовища, а також встановити рівень піддатливості ринку до конкурентних перетворень. Приналежність в тій чи іншій мірі конкурентного середовища аналізованого ринку до типу середовища, контрольованого державою, ринком чи контрольованого фірмою, визначає подальші напрями вдосконалення конкурентних відносин.

В якості кількісного показника ефективності регулювання конкурентних відносин нами пропонується коефіцієнт дієвості, розрахунок якого завершує комплексну оцінку економічної конкуренції регіонального ринку. На основі отриманих результатів проведеного аналізу у випадку виявлення негативних тенденцій щодо підвищення рівня концентрації регіонального сировинного ринку та проявів недосконалого регулювання конкурентних відносин, зокрема наявної можливості впливу на ціну з боку одного чи кількох ринкових суб'єктів та проявів зловживання даною владою, здійснюється розробка напрямів вдосконалення державної та інституційної сфер регулювання конкурентних відносин та, відповідно, в розрізі рівнів використання інструментів їх регулювання.

Таким чином, розвиток конкурентних відносин зі всією очевидністю визначає необхідність оперативного відстеження ринкових процесів, що відбуваються в масштабах економіки країни в цілому, а також на окремих регіональних ринках. Здійснення постійного моніторингу конкурентного середовища є основною запорукою здійснення вчасних та дієвих заходів щодо запобігання порушення антимонопольного законодавства та забезпечення добросовісної конкуренції.

1.3. Досвід державного регулювання конкурентних відносин: національна та закордонна практика

Визначальне завдання державного регулювання конкурентних відносин, що ґрунтується на антимонопольній політиці держави та включає розробку антимонопольного законодавства і контроль за його здійсненням, полягає у забезпеченні досить швидкої, безвідмовної реакції економічної системи на зміну умов ринку.

Питання дослідження світового досвіду з негативними наслідками використання монопольної влади з метою вирішення даної проблеми в умовах економіки України, яка не-

мислима без ефективного конкурентного середовища функціонування ринкових суб'єктів, є досить актуальною і потребує здійснення наукових розробок в даному напрямі. Необхідність вивчення праць зарубіжних економістів та перейняття світового досвіду антимонопольного законодавства зумовлене потребою його пристосування до вітчизняних умов, розробки теоретичних аспектів та практичних рекомендацій вдосконалення законодавчої бази України та створення ефективного захисту конкуренції, недопущення зловживання монопольним становищем.

Нині ефективне впровадження національного конкурентного законодавства є одним із основних чинників успішного економічного розвитку.

Комплекс заходів, що спрямований на збереження і підтримку конкуренції, попередження виникнення монополій чи контроль їх функціонування, становить антимонопольну діяльність, до якої слід також віднести створення антимонопольного законодавства, що являє собою систему норм комерційного і господарського права [91, с. 223].

Історія виникнення антимонопольного законодавства бере свій початок у XIX– першій половині XX ст. у США, Канаді, Австралії, де інтенсивні процеси монополізації становили причину цілого ряду негативних наслідків в економіці.

На той час монополія трактувалась як абсолютна влада однієї компанії або повне усунення конкуренції, таким чином діяльність олігополій мало підпадала під дію антимонопольного законодавства. Антимонопольні закони формально забороняли трести та деякі інші форми монополій, а також регулювали угоди підприємців, спрямовані на обмеження конкуренції шляхом поділу ринків, угоди про ціни та обмеження торгівлі.

На сьогоднішній день антимонопольне законодавство дістало значного поширення в різних країнах і має свої особливості та відмінності. Однак усі існуючі законодавства, що регулюють відносини конкуренції, можна звести до двох основних систем: заборонної чи регулятивної.

Основною характеристикою заборонної системи антимонопольного законодавства є повна заборона монополій. Дана

система повністю виключає існування будь-якого прояву монополії, забороняючи не тільки різні її форми, а й саму спробу монополізувати ринок. Антимонопольне законодавство націлене на розвиток конкурентної економіки, обмежуючи ті дії, що стримують конкуренцію чи функціонування дозволених форм ринкової структури.

Заборонна система існує в США і бере свій початок із прийняття закону Шермана у 1890 р. (доповнення у 1914, 1936, 1950 рр.), що залишається основним антитрестівським законом, згідно з яким незаконними вважаються таємні угоди щодо поділу ринку, які обмежують торгівлю чи будь-які спроби монополізувати ринок.

Наступним був прийнятий 1914 році закон Клейтона, який врегулював питання щодо антиконкурентних дій та визнавав неправомірними дії, пов'язані зі створенням бар'єрів входу на ринок, зокрема висунення вимог до покупців щодо заборони придбання товарів конкурента, проведення цінової політики, направленої на усунення існуючих конкурентів. Закон Клейтона, доповнений законом Робінсона-Патмана (1936 р.), теж забороняв монопольну владу, отриману законним шляхом, так незаконною визнається цінова дискримінація продавців схожого, функціонально однакового товару [118, с. 330-331].

Метою розробки антимонопольного законодавства є недопущення появи монополій та проявів використання монопольної влади, формування і підтримка розвитку конкурентного середовища, контроль над об'єднаннями підприємств, які виробляють однотипні товари чи послуги, що може бути причиною монополізації галузі, стимулювання малого бізнесу.

Антимонопольне законодавство реалізується через систему уповноважених органів, так у США це Федеральна торгова комісія, що діє на підставі Закону про Федеральну Торгову Комісію 1914р., та Антитрестівське управління Міністерства юстиції. Основними заходами антимонопольних законів є високе оподаткування монопольних прибутків, контроль за цінами монополістів, а за умови монополізації понад 60% будь-якого товару чи послуги передбачено розукрупнення чи ліквідація фірми. [91, с. 224].

Загалом слід відмітити, що особливістю заборонної системи є більш жорстке антимонопольне законодавство та широка сфера його дії. Фактично воно лише окреслює загальні межі дозволеного, створюючи лише основу для широких повноважень департаменту Юстиції, Федеральної торговельної комісії та судів тлумачити їх та застосовувати на практиці [118, с. 330-331].

До заборонної системи належить також антимонопольне законодавство Японії, при формуванні якого широко використаний досвід США.

У японському антимонопольному праві основним є Закон “Про заборону приватної монополії та забезпечення чесних угод”, що був розроблений у співпраці з американськими спеціалістами та повторює основні положення, закладені Законами Шермана, Клейтона та Законом про Федеральну торговельну комісію США. Японським законодавством конкретизовано перелік угод, що є несправедливими та визначаються характеристики ситуацій на ринку, які відносяться до монопольних.

Монополія трактується як ситуація, за якої обсяг випуску певних товарів чи послуг перевищує встановлений державою розмір, ринкова частка однієї фірми більша 50% ринкового обороту певного виду товару чи послуги або сукупна частка двох фірм на ринку перевищує 75%. Монополією визначається також ситуація, за якої існують прояви зловживання монопольною владою, що виражається у значно високих цінах підприємця монополіста чи стабільній тенденції їх росту, за умови отримання прибутку, що перевищує встановлений державою відсоток для галузі, до якої належить дана фірма. Встановлюють також, чи не завищені управлінські та реалізаційні витрати відносно середніх витрат у сфері діяльності фірми.

Основним органом, що реалізує антимонопольне законодавство Японії, є спеціально створений Комітет по справедливих угодах [79, с. 288-290].

Регулятивна система характерна для антимонопольного законодавства більшості країн Європи. Визначною рисою цієї системи є те, що вона спрямована не проти монополії як

такої, а проти зловживання нею.

Зокрема, європейська система антимонопольного права вважає, що, наприклад, картелі можуть сприяти розвитку економіки. Таким чином законодавство в основному націлене на регулювання діяльності картелів шляхом реєстрації угод щодо створення картелів у спеціальних органах (зокрема Федеральне управління картелів у Німеччині). В ЄС реєстрації підлягають угоди, які перешкоджають існуванню вільної конкуренції між учасниками цієї організації. Європейським законодавством визнаються монопольними та неправомірними угоди про встановлення фіксованих цін, про поділ ринку тощо. Монополією вважається фірма, яка сконцентрувала третину обігу.

Слід зауважити, що характерним для країн Європейського Союзу є централізоване правове регулювання розвитку конкуренції та забезпечення рівних конкурентних можливостей для підприємств усіх держав-учасниць, що в свою чергу досягається шляхом верховенства норм міжнародного об'єднання над національним законодавством.

Основними принципами ведення конкурентної політики Європейського Співтовариства є створення сприятливих умов для підвищення економічної ефективності національних виробництв попередження появи інфляції, надання однакових можливостей товаровиробникам, в контексті розвитку технічного прогресу. Вагоме місце у європейському антимонопольному законодавстві займає питання захисту прав споживачів, створення умов для придбання ними товарів та послуг. Законодавство щодо прав споживачів тісно пов'язане як із конкурентним, так і з антимонопольним законодавством, оскільки регулює сферу, у якій пересікаються інтереси виробників та споживачів.

Однак, досить жорстко в рамках Європейського законодавства регламентується відносини втручання держави у розвиток економіки, зокрема надання усілякого роду підтримки у вигляді дотацій, субсидій чи допомоги зі сторони держави як для державних так і для приватних підприємств. Конкурентна політика покликана попереджувати дії держави, спрямовані на створення залежності підприємств від

державної допомоги, встановлення дискримінаційних умов для державних чи приватних підприємств.

Досить корисним є досвід розробки антимонопольного законодавства у країнах Східної Європи в часи переходу їх до ринкової економіки, що внесли і свою специфіку, враховуючи досвід США та Японії [79, с. 288-290].

Зокрема, в Росії політика регулювання конкурентних відносин націлена на визначення організаційних та правових основ попередження, обмеження і припинення функціонування монополій і недобросовісної конкуренції, що в свою чергу гарантує сприятливе середовище ефективного функціонування ринків. Антимонопольне регулювання здійснює спеціально створений та уповноважений на це Державний комітет Російської федерації по антимонопольній політиці та підтримці нових економічних структур.

Значне місце посідає питання встановлення домінуючого положення підприємства на ринку, що в антимонопольному законодавстві Росії визначається як таке, що дає можливість господарюючому суб'єкту створювати бар'єри доступу на ринок нових конкурентів чи будь-яким чином впливати на конкуренцію. Разом з тим протиправним є не сам факт існування у господарюючого суб'єкта такої можливості, а зловживання домінуючим положенням, що може бути причиною значного обмеження конкуренції.

До регулятивної системи можна віднести також антимонопольне законодавство України, що відповідно до загальнодержавного курсу на європейську інтеграцію є наближеним до законодавства Європейського Союзу, однак має свої особливості. Вітчизняне конкурентне законодавство було започатковане 18 лютого 1992 р. із прийняттям Закону України “Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції в підприємницькій діяльності”, в якому викладено суть і основні принципи антимонопольного регулювання. Основним органом, що реалізує державну конкурентну політику та забезпечує контроль за дотриманням антимонопольного законодавства, є Антимонопольний комітет України, правовий статус якого встановлено Законом України від 26 листопада 1993 р. “Про Антимонопольний комітет України”.

Особливістю українського законодавства є спрямованість на подолання монополізму, що було зумовлено значною монополізацією економіки країни у 90-х роках, саме в час, коли було започатковане вітчизняне антимонопольне законодавство. Норми права, що регулюють економічну конкуренцію, закріплено також в Конституції України (ст. 42): “Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом” [61, с. 5].

В українському законодавстві, згідно з Законом “Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності”, монополістом визнається підприємець у випадку, коли ринкова частка товару, що він випускає, перевищує 35%. Монополістами вважаються також підприємці трьох найбільших фірм, що займають половину ринкового обороту, або п’яти найбільших фірм, сукупна частка яких становить 70% [129]. Антимонопольне законодавство націлене на контроль за створенням та реорганізацією підприємств, що може призвести до росту ринкової концентрації, накладання штрафів на підприємців і посадових осіб, винних у обмеженні конкуренції, а також відшкодування негативних наслідків від недобросовісної конкуренції та зловживання монопольною владою.

Однак саме по собі монопольне становище не є достатньою підставою для визнання дій господарюючого суб’єкта протиправними. Згідно з Законом “Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції в підприємницькій діяльності”, порушенням можуть бути визнані дії господарюючого суб’єкта лише у випадку зловживання монопольним становищем на ринку.

Нині чимало ринків є конкурентними лише формально. Така ситуація обумовлена тим, що лише невелика частина вітчизняних підприємств є конкурентоспроможними, тоді як переважна більшість знаходиться у скрутному фінансовому і не спроможна вести активну конкурентну боротьбу на ринку. Частково таку ситуацію можна пояснити наявністю неформа-

льних зв'язків між підприємствами одного сектору, існуванням тіньової економіки.

Подальшого розвитку українське антимонопольне законодавство набуло у 2001 р. з прийняттям Закону “Про захист економічної конкуренції”. Було призначено новий склад Антимонопольного комітету. 10 листопада 2001 р. Президент України підписав Указ “Про основні напрями конкурентної політики на 2002–2004 роки” у якому встановлювалась мета, завдання та механізми реалізації конкурентної політики на сучасному етапі розвитку національної економіки [61, с. 5].

Загалом, антимонопольне законодавство України реалізується на основі ряду принципів:

- проведення заходів антимонопольної політики та захисту конкуренції у комплексі та відповідно до інших сфер економічної реформи;

- врахування особливостей, економічного становища та специфіки об'єкта демонополізації, його важливості для національної економіки;

- послідовне і планомірне проведення заходів антимонопольної політики, виділення пріоритетних завдань та проміжних цілей;

- відповідність міжнародним вимогам та зовнішній політиці уряду;

- відповідність чинному законодавству;

- відкритість та прозорість розроблених заходів [125].

Реалізацію конкурентної політики, контроль за дотриманням антимонопольного законодавства, захист інтересів підприємців та споживачів від його порушень покладено на спеціальний державний орган – Антимонопольний комітет України, основними завданнями якого є:

- державний контроль за дотриманням антимонопольного законодавства та накладання стягнень за його порушення в межах своїх повноважень;

- запобігання і припинення порушень антимонопольного законодавства, захист законних інтересів підприємців та споживачів,

- забезпечення розвитку чесної конкуренції.

Антимонопольний комітет України діє на основі Законів “Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності”, “Про Антимонопольний комітет України” та тимчасових правил розгляду справ про порушення антимонопольного законодавства України, що обумовлюють його процесуальну діяльність.

Антимонопольний комітет України утворюється у складі Голови та десяти державних уповноважених Верховною Радою України і у своїй діяльності підзвітний їй і підпорядкований Кабінету Міністрів України [124].

В Україні напрацьовано досвід роботи щодо захисту економічної конкуренції, щороку Антимонопольний комітет України звітується за проведену роботу за рік. Однак інформація щодо його діяльності недостатньо відома вітчизняним підприємцям та науковцям, потребує більш глибокого наукового аналізу стан, проблеми та шляхи її поліпшення.

З метою запобігання виникнення порушень Антимонопольним комітетом проводиться моніторинг цін на соціально важливі товари з оперативним реагуванням у вигляді надання рекомендацій суб’єктам господарювання щодо усунення дій, які містять ознаки порушень законодавства про захист економічної конкуренції.

Здійснюються регулярні та планові перевірки господарюючих суб’єктів, монопольних утворень, що функціонують на соціально важливих ринках, органів державної влади, адміністративно-господарського управління та контролю, місцевого самоврядування, націлені на виявлення ознак порушень законодавства про захист економічної конкуренції. Підставою для проведення перевірки є звернення до обласного антимонопольного відділення юридичних та фізичних осіб, доручення Комітету, за поданням органів державної влади.

Вагоме місце в роботі щодо запобігання порушенням антимонопольного законодавства, недопущення обмежень конкуренції на регіональних ринках, сприяння розвитку підприємництва посідає налагодження зв’язків обласних відділень антимонопольного комітету з органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, контролюючими та правоохоронними органами, зокрема при проведенні спільних пе-

ревірок діяльності монопольних утворень, втілення спільних програм чи заходів.

Для запобігання порушенням законодавства про захист економічної конкуренції ефективно використовується система попереднього опрацювання антимонопольними органами проектів рішень обласних державних адміністрацій, міських і районних рад, міськвиконкомів, райдержадміністрацій. Тісна взаємодія обласних антимонопольних відділень з органами державної виконавчої влади та місцевого самоврядування як в процесі погодження проектів рішень, так і шляхом регулярного здійснення перевірок, винесення рішень на відповідність законодавству про захист економічної конкуренції дозволяє значно покращити існуючу ситуацію в конкурентному середовищі окремих регіональних ринків.

Значна роль відведена проведенню інформаційно-роз'яснювальної роботи серед підприємців та громадськості: інформування в засобах масової інформації, запровадження консультацій підприємцям юристами і фахівцями антимонопольного комітету через постійно діючу "Гарячу лінію" підтримки підприємництва.

На ринках з розвинутою конкуренцією антимонопольними органами проводиться спостереження за станом концентрації, попередження і припинення несумлінної конкуренції. На монополізованих і олігополістичних ринках, ринках з обмеженою конкуренцією, крім цього, здійснюються:

— антимонопольний контроль створення нових господарюючих суб'єктів, процесів акціонування, приватизації і ліцензування;

— розробка та реалізація галузевих програм демонополізації;

— контроль за діяльністю господарюючих суб'єктів, ринкова частка яких сягає 35%;

— виявлення бар'єрів входу-виходу відносно окремих регіональних ринків та здійснення заходів щодо їх усунення.

Наведені заходи спрямовані на зниження ринкової концентрації та створення необхідних сприятливих умов для розвитку добросовісної конкуренції на регіональних ринках.

Слід також відмітити, що надмірна деконцентрація виробництва може мати і негативні наслідки, такі як зменшення ефекту „масштабності виробництва”, що веде до збільшення частки постійних витрат, а також стримує вплив ряду факторів, пов’язаних із міцними позиціями та стабільною конкурентоспроможністю великих фірм в порівнянні з малими, та послаблює можливості здійснення великих вкладень у науково-технічний прогрес, у дослідження нових виробництв. Значне розпилення виробництва може позбавити вітчизняні підприємства можливості ефективно конкурувати на світових ринках, що є особливо актуальним в період вступу нашої держави до СОТ, тоді як злиття з конкурентами своєї країни може слугувати сприятливим фактором досягнення успіху на міжнародних ринках. На підтвердження можна навести досвід США, де широко використовується даний підхід, а останнім часом став домінувати також і в Європі, як відповідь на потенційну лібералізацію торгівлі в рамках Європейського союзу. Оскільки більш значна частка внутрішнього ринку створює критичну масу і дозволяє компаніям отримувати доходи, пов’язані з масштабом виробництва [121]. Разом з тим саме конкуренція є необхідною для економічної ефективності та зростання.

На основі проведеного дослідження можна зробити висновки, що антимонопольне законодавство посідає значне місце в економіці як один із засобів державного регулювання конкурентних відносин та реалізується в напрямку обмеження утворення монополій, попередження зловживання монопольною владою, недопущення незаконних дій у конкурентній боротьбі, що досягається шляхом здійснення заходів щодо усунення обмежень діяльності та збільшення кількості господарюючих суб’єктів, діючих на даному ринку, сприяння розвитку підприємництва.

Порівнюючи норми антимонопольного законодавства різних країн, слід відмітити їх значну схожість, що говорить про загальносвітову тенденцію обмеження та регулювання

діяльності монополій. Наявність монополістичних намірів, зловживання ринковою владою, а також наявність значної ринкової частки, що контролюється компанією, є основною підставою застосування антимонопольного законодавства у будь-якій країні.

Нині світова конкурентна політика виробила ряд правил та умов, дотримання яких дає змогу не тільки долучитися до світового ринку, але й успішно конкурувати на рівних умовах на ринках інших країн. Пріоритетним напрямом діяльності Антимонопольного комітету України є реалізація заходів, що здійснюється в межах загальнодержавного курсу на європейську інтеграцію, зокрема дуже важливим є забезпечення відповідності законодавства та його застосування в сфері регулювання конкуренції із міжнародними принципами. Слід відмітити, що основні кроки такого узгодження Україною були здійснені, так прийнята низка законів, що регулюють конкурентні відносини та відповідають основним положенням законодавства ЄС, зокрема Закон України “Про захист економічної конкуренції” від 11.01.2001р., Закон України “Про захист від недобросовісної конкуренції” від 07.06.1996 р. та інші нормативні акти.

На сучасному етапі пріоритетним лишається завдання щодо забезпечення дієвості прийнятого законодавства, посилення контролю за виконанням законодавства про конкуренцію, особливо в частині державної допомоги, зокрема що стосується рішень державних органів про надання пільг та змін в оподаткуванні; виявлення та боротьби з діями органів влади, які можуть призвести до порушення конкуренції на ринку, та створення додаткових органів контролю за порушенням антимонопольного законодавства

Таким чином, одним з найголовніших завдань дії державної сфери регулювання конкурентних відносин на шляху створення ефективного конкурентного середовища на ринках регіону є здійснення жорсткого контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції обмеження монополізму в господарській діяльності, пріоритетом при цьому є попередження вчинення порушень та встановлення і розвиток торгових та інших чесних звичаїв ве-

дення конкуренції при здійсненні підприємницької діяльності, забезпечення ефективного функціонування економіки України на основі розвитку конкурентних відносин в умовах ринку.

Ринкова економіка неможлива поза здійсненням активної політики захисту економічної конкуренції та, зокрема, протидії усім формам прояву монополізму. Сам ринок, механізм його дії не може нормально існувати без розвинутих форм конкуренції. Нині наявність сформованого конкурентного середовища є однією з основних умов розвитку підприємств, регіонів та загалом економіки країни.